

JEDNA HRVATSKA SUDBINA: KOPRIVNIČANIN RUDOLF ŽLIČAR (1895. – 1926.)

ONE CROATIAN DESTINY: RUDOLF ŽLIČAR FROM KOPRIVNICA (1895 – 1926)

Ivica MIŠKULIN

Hrvatsko katoličko sveučilište

Ilica 242

10000 Zagreb

ivica.miskulin@unicath.hr

Received/Primljeno: 22. 6. 2024.

Accepted/Prihvaćeno: 19. 11. 2024.

Original scientific paper/Izvorni znanstveni rad

UDK / UDC: 929Žličar, R.

94(497.525.1Koprivnica)“192”

SAŽETAK

U radu autor govori o životu i radu jednog od najpoznatijih stanovnika Koprivnice u dvadesetim godinama XX. stoljeća: učitelja, građanskog liberala, starokatolika, pisca, hrvatskog patriota i žrtve političkog atentata Rudolfa Žličara. Čitatelj se posebno upućuje na iznimnu društvenu prisutnost Žličara u životu grada, poteškoće građanske afirmacije u većinski seljačkoj sredini i politiku nasilja kojoj je izložen nakon što se usprotivio unitarističkom jugoslavenstvu.

Ključne riječi: Rudolf Žličar, Koprivnica, politički život, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca

Keywords: Rudolf Žličar, Koprivnica, political life, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

»Sve što činim – činim iz osvjedočenja: ne žacam se niti časa.«

Rudolf Žličar, veljača 1923.

»U jednom eminentno hrvatskom gradu kao što je Koprivnica imaju da odlučuju samo Hrvati.«

Rudolf Žličar, travanj 1923.

PRVE DVADESET I TRI GODINE: 1895. – 1918.

U potrazi za prva dva desetljeća života učitelja Rudolfa Žličara istraživač je prisiljen oslonac potražiti ponajviše u nekrolozima i drugim prigodnim tekstovima napisanim nakon njegove smrti. Rođen je 15. lipnja 1895. u Risvici, selu nedaleko Kumrovcu u Hrvatskom zagorju. Kako mu je, međutim, otac bio vlasnik ili upravitelj tvornice za preradu cikorije u Bjelovaru, tako je Žličar osnovnu školu i nižu gimnaziju završio u tom gradu. Uslijedila je potom odluka koja se često zna nazvati presudnom ili životnom: naime, šesnaestogodišnjak je u jesen 1911. počeo pohađati učiteljsku školu u Zagrebu.¹ Korijeni nam budućeg učiteljskog zvanja Žličara ostaju nepoznati, ali vjerojatno je dobro pretpostaviti da je mladićevo izraženo nagnuće pisanoj riječi bilo važan argument za upuštanje u svijet prosvjete.

Naime, tijekom četverogodišnjeg školovanja u Zagrebu Žličar je bio neuobičajeno literarno agilan. Sudjeluje tako u osnivanju i radu »Literarne sekcije Marijine kongregacije učiteljskih pripravnika u Zagrebu«, najprije kao tajnik, potom i predsjednik te piše i izvodi različite »radnje i sastavke« koji se

¹ [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, Zagreb, 1/1927., br. 9-12, 89.

čitaju »na društvenim sijelima«, odnosno očito književno-studentskim kružocima. Upušta se i u važan autorski iskorak pa je zabilježeno da je (zajedno s Josipom Cvrtilom) napisao kazališni igrokaz u tri čina nazvan »Kad Gospi zvoni« te da je bio pokretač i suradnik srednjoškolskog lista *Vrelo*.² Uz (izgleda) jasnu naklonost religioznoj tematici, Žličar će se i kasnije rado upuštati u književne vode.

Zagrebački školski dani donijeti će Žličaru poznanstva s nizom pojedinaca koji će kasnije zauzeti važan položaj u političkom, društvenom, umjetničkom i prosvjetnom životu Hrvatske. Uz spomenutog književnika i učitelja Cvrtilu (Jastrebarsko 1896. – Buenos Aires 1966.), svakako vrijedi istaći književnika, publicista i kasnijeg atentatora na bana Slavka Cuvaja Dragana Bublčića (Garešnica 1895. – Klagenfurt 1987.), pedagoga i publicista Zlatka Špoljara (Miholec 1892. – Opatija 1981.) te književnika Đuru Sudetu (Bjelovar 1903. – Koprivnica 1927.).³ Stariji, pak, Đurin brat Mato, također učitelj, književnik i publicist, zaslužuje veću pažnju jer će sa Žličarom u idućim godinama često dijeliti nezahvalnu prosvjetarsku sudbinu dodatno usloženu konkretnim političkim posljedicama, dobar dio ideološko-političkih uvjerenja, književno nadahnuće i, kako se čini, vrlo blisko prijateljstvo. M. Sudeta je bio aktivan član svih literarnih pothvata u kojima je tijekom školovanja u Zagrebu djelovao Žličar. Završio je učiteljsku školu u Zagrebu 1915., da bi zatim službovao u Ilovskom Klokočevcu, Gradecu Kod Vrbovca i (od ožujka 1919. do 1931.) u Koprivnici.⁴ Iduće rečenice mnogo duguju njegovim tekstovima.

Početak Prvog svjetskog rata Žličar je dobio priliku iskusiti zahtjeve učiteljskog zvanja. Kratko je službovao u pučkoj školi u Peterancu kod Koprivnice: tu je u statusu svršenog pripravnika III. tečaja radio kao »suplent« (tj. zamjenik) nekoliko mjeseci. Uslijedili su povratak u Zagreb, matura (u proljeće 1915.) i odlazak u vojsku. Ali, i prvi znak zdravstvenih poteškoća koji će se u konačnici pokazati fatalnim za Žličara. Još u vojsci dijagnosticiran mu je »katar plućnih vršaka«, odnosno klinički sindrom koji je upućivao na akutne probleme gornjeg dijela dišnog sustava, zbog čega je otpušten, tj. poslan na »trajni dopust«. Dijagnoza je potvrđena početkom listopada 1915. kada se kandidirao za namjesno učiteljsko mjesto u općoj pučkoj školi Bjelovaru. Radilo se o naznaci tuberkuloze, bolesti koja će kasnije ubiti Žličara. Dijagnoza međutim nije priječila namještenje pa je Žličar na mjestu »učitelja vjere rimokatoličke« zamijenio učitelja Paju Antolića koji je upućen na »vršenje vojničke djelatne službe«. O njegovim bjelovarskim danima nije poznato mnogo, osim zanimljive crtice koja opet svjedoči o ljubavi prema književnoj riječi i kazalištu. Žličaru je naime povjerena uprava »Dobrovoljnog kazališta«, *ad hoc* skupine sastavljene od interniranih glumaca iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Srbije koja je izvodila kazališne predstave »u korist invalida« u mnogim većim mjestima županije.⁵

Sl. 1 Rudolf Žličar

² *Isto*, 89-90. Ako je suditi prema pregledniku Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu onda nažalost časopis *Vrelo* nije sačuvan.

³ *Isto.*; Usp. i [Mato Sudeta], »Uspomena na Rudolfa Žličara«, *Vjesnik za prosvjetu i za upravu*, Osijek, 1/1930., br. 2, 21.

⁴ Temeljne podatke, kao i neka druga opažanja, donosi Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ u sljedećim radovima: »Podravski učiteljski trolist: Đuro, Mate i Zlata Sudeta u prvoj četvrtini dvadesetog stoljeća«, *Podravski zbornik*, Koprivnica, 31/2005., br. 31, 232-251. i »Prilog biografiji učitelja Mate Sudete (1896. – 1988.)«, *Anali za povijest odgoja*, Zagreb, 4/2005., br. 4, 191-218.; Usp. i »Nosilac treće liste na učiteljskoj skupštini u Novom Sadu«, *Učiteljski glasnik*, Beograd, 1/1936., br. 1, 3.

⁵ HR-HDA-216, Ministarstvo narodne prosvjete Nezavisne Države Hrvatske (MNP NDH), Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Gradsko poglavarstvo Bjelovar, Zapisnik od 7. listopada 1915.; *Isto*, Kraljevska županijska oblast u

Ni razlozi koji su naveli Žličara da se odluči na novo učiteljsko namještenje u Koprivnici nisu poznati. U svakom slučaju nekako oko Uskrsa 1916. imenovan je na mjesto namjesnog učitelja u tamošnjoj dječjačkoj pučkoj školi (zvala se: »Dječjačka niža pučka škola u Koprivnici«), a u tom će gradu ostati do preranog kraja. Dokumentacija spominje nekoliko pojedinosti na kojima se valja zadržati. Prvo, Žličar je karakterističnom agilnom odgovornošću pristupio učiteljskom zvanju: u školi je radio »marljivo« i s »dobrim uspjehom« te se odlikovao »pohvalnim vladanjem«. Ratne su neprilike međutim doista do krajnjih granica iskušavale učiteljev entuzijazam pri čemu je izgleda dodatan problem bilo zahlađenje odnosa s gradskim vlastima. Nakon dobro odrađenih školskih godina 1916./1917. i 1917./1918. Žličaru je dodijeljen prvi razred »sa preko 100 djece«, odnosno iznimno brojna skupina đaka koja je očito uključivala i oveći broj ratne siročadi. Tako ga je zahtjevan angažman očekivano iscrpio pa je došlo do novog pogoršanja zdravstvenog stanja: »to ga je toliko izmučilo«, zabilježio je gradski liječnik početkom listopada 1918., »da je počeo opet grozničati [dobio je groznicu], kašljati i tjelesno propadati«. Uz ranije evidentiran katar plućnih vršaka, Žličarevim zdravstvenim problemima pridodan je i šum srca. Stoga mu je odobren prvi u nizu duljih dopusta (tromjesečni).⁶

Je li, međutim, učiteljevo zdravlje postalo žrtvom i osvetničkog čina gradskog načelnika Koprivnice Frana Kamenara? Žličar je u kolovozu 1918. podnio molbu za unapređenje u status stalnog učitelja, a utemeljenu u pozitivnim mišljenjima kraljevskog školskog nadzornika i školskog odbora. Po svemu zaslužno stručno napredovanje, ali i toliko potrebno materijalno poboljšanje uporno ga je međutim zaobilazilo, a izvori (bez detaljnijeg obrazloženja) navode samo da je uzrok svemu bila »osobna mržnja« načelnika Kamenara. U međuvremenu su nastupile političke promjene pa je Žličar u prvu jugoslavensku državu ušao u statusu (samo) privremenog učitelja.⁷

Opet, i o razlozima Kamenarove »osobne mržnje« možemo samo spekulirati. U važnom posmrtnom nekrologu iz 1927. dosta je prostora posvećeno Žličarevu »iskrenu oduševljenju« za »ideal jugoslavenstva i oslobođenja od Austro-Ugarske« u prijelomnim mjesecima 1918. Navedeno sugerira da je ulazio u red tisuća hrvatskih patriota koji su se nastojali riješiti Beča i Pešte te u zajednici s drugim južnoslavenskim narodima potražiti bolju budućnost za Hrvatsku i Hrvate, što je uključivalo i zaštitu od vanjskog neprijatelja (Italija). Nema pokazatelja da bi zajedničku državu sa Srbima i ostalima Žličar priželjkivao u obliku kakvog su zagovarali unitaristički fanatici jugoslavenskog nacionalizma. Naprotiv, treba zaključiti da je njegovo jugoslavenstvo podrazumijevalo samo zajednički državni okvir unutar kojega bi Hrvatska zadržala sva autonomna, a Hrvati nastavili uživati posebna narodna prava.⁸ Moguće je zato da se Kamenar administrativnom represijom nastojao osvetiti političkom protivniku.

S druge strane, nema sumnje da je Žličarevim zdravstvenim nevoljama pripomogla i njegova izraženo agilna izvannastavna aktivnost. Dokumentacija upućuje na zaključak da je nekako od početka 1918. dodatno iskoračio u javni život. Pored evidentiranih književnih i publicističkih ostvarenja novinu predstavlja angažman u cilju poboljšanja statusa učitelja, posebno rad da se u pravima izjednače s javnim (ili, kako su ih tada zvali »zemaljskim«) činovništvom. Žličara nalazimo na mjestu tajnika »Učiteljskog društva za grad Koprivnicu i okolice«, tj. lokalne podružnice Saveza hrvatskih učiteljskih društava (SHUD) iz Zagreba. Društvo krajem ožujka 1918. održava izvanrednu skupštinu i donosi rezoluciju u kojoj su na pregledan način izneseni ciljevi novog Žličareva javnog angažmana. Tako, društvo od mjerodavnih traži uvođenje prava učitelja na »trajno umirovljenje« nakon 35 godina službe, pravo učitelja na dječji doplatok te oslobođenje od automatske vezanosti učiteljske i orguljaške službe.

Bjelovaru, br. 19391/1915., Predmet: Bjelovar, dječjačka pučka škola, suplencija od 21. listopada 1915.; [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 89.

⁶ HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije, Predmet: Koprivnica grad, dječjačka pučka škola popuna učiteljskog mjesta od 13. travnja 1917.; *Isto*, Poglavarstvo slobodnog i kraljevskog grada Koprivnica, br. 5658/1, Zapisnik od 1. listopada 1918.; *Isto*, Bjelovarsko-križevačka županija/Podžupan, Izvještaj od 28. prosinca 1918.

⁷ *Isto*, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije, br. 3205/1918., Predmet: Žličar Rudolf, privremeni učitelj u Koprivnici, moli imenovanje pravim od 20. kolovoza 1918.; *Isto*, Bjelovarsko-križevačka županija/Podžupan, Dopis, [veljača-ožujak 1919.].

⁸ Usp. [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 90.

Posebno je pak društvo inzistiralo na izjednačavanju postojećih prava učitelja i javnog činovništva, a sadržaj zahtjeva nesumnjivo svjedoči o podređenom položaju prvih u odnosu na potonje. Primjerice, učitelji Koprivnice i okolice tražili su istu razinu primanja, istu visinu posebnog ratnog doplatka, istu visinu mirovine za udovice i obitelji umrlih te poginulih i ukidanje vjenčane takse (koja se nije naplaćivala javnim činovnicima). Važno je zabilježiti i zahtjev društva da se učiteljima dopusti kandidiranje za mjesta gradskih vijećnika i općinskih odbornika.⁹ Pojačani društveni angažman vodio je Žličara u smjeru političkog života što je očekivano bilo dodatno naglašeno dubokim promjenama koje su u hrvatskim zemljama počele nastupati od proljeća 1918.

Stoga je njegov rad u mjesnom odboru Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba, provizornog tijela gotovo apsolutističkih ovlasti uvedenog u hrvatskim zemljama u jesen 1918. bio sasvim razumljiv. Žličar zajedno s drugim istaknutijim osobama Koprivnice sudjeluje u pripremama za osnivanje odbora, a potom zauzima mjesto tajnika. Prijelomni mjeseci u koprivničkoj Podravini prolaze relativno mirno zbog čega i odbor i njegov agilni tajnik imaju poprilične zasluge. Žličar od županijskih vlasti u Bjelovaru uspijeva ishoditi slanje vojne skupine koja se brine za javni mir i sigurnost, u okolnim selima uporno agitira među vojnim obveznicima, a naoružane postrojbe odbora ponekad drakonskim mjerama uklanjanju pojedince koji se odbijaju povinovati. Od listopadskih dana 1918. počinje Žličarevo poznanstvo sa Stjepanom Radićem, šefom Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) i rastućom zvijezdom hrvatskog (a uskoro i jugoslavenskog) političkog života. Radić u Koprivnici 27. listopada 1918. drži javni zbor na kojem se aklamira projektu hrvatske seljačke republike, a među prisutnima je i Žličar. Iste ideje zajedno s Radićem širi i kod seljaštva obližnjih sela.¹⁰ Žličar je prepoznao nesputanu političku energiju oslobođenog hrvatskog seljaštva, ali pokazat će se da nije bio pobornik svih ideoloških temelja Radićeve stranke.

Žličar je duboku promjenu državnih okvira u jesen i zimu 1918. dočekao u skladnu braku s radnom kolegicom Marijom (djevojački Vidoša), također učiteljicom u Koprivnici. Slično suprugu, Marija je ulazila u red društveno osvještenijih mlađih učiteljica, a razložno je isticala imperativ poboljšanja društvenog položaja žena. Premda su činile »više od polovice stanovništva«, napisala je u jednom od prvih brojeva lokalnog *Podravca*, žene gotovo da nisu imale »temeljnih pojmova o političkom i nacionalnom radu, kao i zadatku svog naroda«. Aktivno se stoga zauzimala za uključenje žena u sve oblike »javnog rada«. ¹¹ Za razliku od supruga, Marija je bila Podravka (rodila se 17. travnja 1890. u Koprivničkim Bregima).¹²

ANGAŽIRANI UČITELJ: 1919. – 1920.

U novu državu (najprije Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca pa od lipnja 1921. Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca) Žličar dakle ulazi kao osviješten, napredan i agiln pripadnik građanskog sloja Koprivnice. Tada je takav status podrazumijevao iznimno raznovrsna polja djelovanja, a kad je riječ o Žličaru ubrzo ćemo se suočiti s novim iskoracima njegova svestrana angažmana u polja prosvjete, kulture i staleških odnosa te – sve izraženije – vjerskog, medijskog i političkog života grada.

I dalje je na mjestu tajnika »Učiteljskog društva za grad Koprivnicu i okolice«, odnosno gradskog i kotarskog ogranka SHUD-a, a zasigurno ulazi u red njegovih najagilnijih članova. Od nove države učitelji očekuju značajna poboljšanja vlastita položaja pa Žličar predstavlja društvo na redovitoj ljetnoj

⁹ Hrvatski školski muzej (HŠM), Zagreb, Savez hrvatskih učiteljskih društava (SHUD), Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, br. 60/1918., Rezolucija od 26. ožujka 1918.

¹⁰ »Domaće vijesti – Predradnje za osnutak odbora narodnog vijeća u Koprivnici«, *Podravac*, Koprivnica, 1/1918., br. 1, 3.; »Domaće vijesti – Velika pučka skupština u Koprivnici i sastanci u okolici«, *Podravac*, 1/1918., br. 2, 2.; »Domaće vijesti – Odbor Narodnog vijeća za Koprivnicu«, *Podravac*, 1/1918., br. 2, 2.; »Domaće vijesti – Rad odbora 'N. V.' za Koprivnicu do 9. studenog 1918.«, *Podravac*, 1/1918., br. 3, 3.; »Domaće vijesti – Rad odbora 'N. V.' za grad Koprivnicu od 10-17 studenog [1918.]«, *Podravac*, 1/1918., br. 4, 2.; Dragutin FELETAR, *Podravina. Općine Koprivnica, Đurđevac, Ludbreg u prošlosti i sadašnjosti*, Koprivnica, 1989., knjiga 1, 354-357.

¹¹ Marija Žličar, »Put ka osviještenju naših žena«, *Podravac*, 1/1918., br. 3, 2-3.

¹² HR-HDA-983, Zbirka personalija prosvjetnih radnika (ZPPR), br. 68, Žličar Marija.

skupštini SHUD-a u Zagrebu. Tamo *de facto* ponavlja zahtjeve (u obliku posebne rezolucije) koje je formulirao godinu ranije, ali u znatno odlučnijem tonu. Kada međutim uviđa da središnjica SHUD-a ponovno ostaje nijema na pozive za izjednačavanje materijalnog položaja učitelja i javnog činovništva, iz Koprivnice početkom kolovoza 1919. reagiraju izražavanjem »potpunog nepovjerenja« te pozivaju na izbor novog vodstva, odnosno, kako je indikativno navedeno, »Ljudi koji su voljni i sposobni raditi i žrtvovati se za staleška prava«. ¹³ Zahtjev koprivničkih učitelja podrazumijevao je duboke reforme cjelokupnog prosvjetnog sustava pa u nestabilnim prilikama karakterističnim za prve godine Kraljevstva SHS nije bilo za očekivati njegovu udovoljenju.

Žličar je ipak uspio u ovom razdoblju regulirati vlastiti položaj. U ljeto 1919. nalazimo ga u statusu »pravog učitelja«, a u veljači 1920. razriješene su i dvojbe oko stalnosti položaja u školi u kojoj radi (naslijeđene još iz vremena Kamenarova upravljanja gradom). Nije se međutim radilo o napredovanjima koja su donosila opipljiv materijalni probitak. Bračni par Žličar teško živi, o čemu svjedoče molbe za obiteljski doplatk na skupoću iz lipnja i listopada 1920. Obje su molbe za cilj imale poboljšanje položaja obitelji koja je dobila prvo dijete (sin Milivoj rodio se 1. lipnja 1920.). ¹⁴

Žličar u drugoj polovici listopada 1920. (ili, upravo u trenutku slanja druge molbe za pomoć u Zagreb) predvodi snažan prosvjed koprivničkih učitelja protiv nasilne centralizacije cjelokupnog učiteljstva u državi iza koje stoje režimska Demokratska stranka (DS) i njezin najjači čovjek Svetozar Pribičević. Naime, u namjeri političke i ideološke instrumentalizacije prosvjetnog sustava, Pribičević od druge polovice 1920. snažno promiče Udruženje jugoslavenskog učiteljstva (UJU), samo naoko neovisno staleško učiteljsko udruženje, a *de facto* parapolitički projekt DS-a, utemeljen u sveopćoj centralizaciji prosvjetnog sustava te njegovoj ideologizaciji s temeljem u dogmi o narodnom jedinstvu Slovenaca, Hrvata i Srba. Prosvjeta se tako sve izraženije nalazila usred političkih sukoba u državi. Prvi pokušaj Pribičevića i demokrata da ovladaju učiteljstvom Hrvatske i Slavonije međutim nije uspio. Većina je kotarskih društava SHUD-a u jesen 1920. odbila prihvatiti pravila UJU-a, tj. postati njegovim članovima, a jedno od njih bilo je i koprivničko društvo. Žličar je naime 22. listopada 1920. izvijestio središnjicu u Zagrebu da je »ogromna većina« koprivničkih učitelja na posebnoj skupštini odbila prihvatiti pravila UJU-a. ¹⁵ Žličar je dakle moćnom političaru uputio otvorenu odbijenicu, a kako DS i Pribičević nisu namjeravali odustati od ovladavanja prosvjetnim sustavom bilo je jasno da je riječ o tek prvom etapi rastućeg sukoba.

Važnu ulogu Žličar tada ima i u djelovanju lokalnog ogranka Hrvatskog sokolskog saveza. Zajedno s drugim gradskim uglednicima posebno je pak aktivan u prosvjetnoj sekciji koprivničkih sokola, kao i u tada organizaciji tada čestih prosvjednih skupština protiv talijanskog imperijalizma (primjerice, u srpnju 1919.). Dostupna dokumentacija pokazuje da je Žličar unutar društva obavljao dužnost člana odbora, podstarješine i redovitog predavača. Još treba primijetiti da se – nesumnjivo i pod njegovim utjecajem – koprivnički sokol vrlo rano suprotstavio nasilnom gušenju pokrajinskog Hrvatskog sokolskog saveza i njegovoj asimilaciji u jedinstveni jugoslavenski sokol: Žličar i drugi najprije su odluku o raspuštanju zagrebačke središnjice ocijenili »preuranjenom«, da bi se na skupštini iz travnja 1919. suglasili s osnutkom državne (jugoslavenske) sokolske organizacije, ali samo uz uvjet da novi savez ima tri središta (u Beogradu, Ljubljani i Zagrebu). ¹⁶ I ova epizoda na dobar način ilustrira tadašnji Žličarev politički stav: njegovo je jugoslavenstvo završavalo na zajedničkom državnom okviru sa Slovencima i Srbima.

¹³ HŠM, SHUD, Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, br. 56/1919., Rezolucija od 31. svibnja 1919.; HŠM, SHUD, Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, Rudolf Žličar: Pismo od 2. kolovoza 1919.

¹⁴ HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Gradsko poglavarstvo u Koprivnici, br. 2260/1920., Predmet: Žličar Rudolf, učitelj u Koprivnici predznaka plaće od 11. lipnja 1920.; HDA, MNP NDH, Dosje br. 7333, Rudolf Žličar: Molba od 12. listopada 1920. Nisam uspio doznati je li Žličarevim molbama udovoljeno.

¹⁵ HŠM, SHUD, Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, br. 56/1920., Zaključak od 21. listopada 1920.

¹⁶ »Domaće vijesti – Hrvatski sokol u Koprivnici«, *Demokrat*, Koprivnica 1/1919., br. 2, 3.; »Domaće vijesti – Hrvatski sokol«, *Demokrat*, 1/1919., br. 11, 3.; »Domaće vijesti – Skupština protiv talijanskog imperijalizma«, *Demokrat*, 1/1919., br. 19, 2-3.; *Hrvatski sokol u Koprivnici: prigodom proslave društvene dvadesete godišnjice*, Spomen broj od 27. lipnja 1926., 4.

Rastuće javno djelovanje Žličar potvrđuje i angažmanom u lokalnoj podružnici Saveza javnih namještenika (SJV), također staleškoj organizaciji namijenjenoj zastupanju interesa jednog dijela javnog činovništva. Podružnica je u Koprivnici pokrenuta u veljači 1919., a par mjeseci kasnije lokalni tisak bilježi postojanje kotarskog odbora na čelu sa Žličarom.¹⁷

Ne zanemaruje ni sudjelovanje u kulturnom životu grada. Tisak donosi informaciju da je imenovan na mjestu »artističkog upravitelja« (očito direktora umjetničkog programa) i odbornika amaterskog kazališta nazvanog »Kazališni klub u Koprivnici«. Kazalište je najvjerojatnije osnovano u proljeće 1919.¹⁸ Počinje i režirati te igrati u predstavama kazališta koje vrlo vjerojatno vodi: u rujnu iste godine (zajedno sa stanovitim g. Švarcom) izvodi »šaljivu scenu« u kojoj igra »bohema«. Lokalni tisak ocjenjuje Žličarevu režiju superlativima.¹⁹ Izgleda da upravo njegovim trudom kazalište uspijeva zaživjeti u gradu, a jedan je od problema i često ne prevelika »zainteresiranost koprivničkog građanstva«. Rad u i oko kazališta pokazuje koprivničkoj javnosti da Žličara karakteriziraju osobine »samozataje« i »živog pregora«.²⁰ Očito, odlučan i uporan je te ne odustaje lako od angažmana u koje se upušta.

Imajući na umu široku lepezu Žličareva društvenog angažmana, kao i dolazak do stalnosti učiteljskog zaposlenja, ne treba previše čuditi da se sredinom 1919. odlučuje približiti političkom životu grada. Gradski izbori u Koprivnici provedeni su u prvoj polovici kolovoza 1919., a temeljem izbornog zakona naslijeđenog iz Austro-Ugarske Monarhije. Prema tom sustavu biralo se u dva izborništva (tj. pravo izbora imale su dvije skupine poreznih obveznika), a Žličar podržava Činovnički savez Koprivnice: u konačnici činovnici dobivaju tri mandata u »velikom izborništvu« (od 12), a time dolaze do utjecaja u gradskoj upravi.²¹ Važno je istaknuti da Činovničkom savezu nije pošlo za rukom uspostaviti zajedničku listu s obrtnicima i trgovcima na izborima, a do čega je dijelom došlo i zbog neutemeljenih zahtjeva samih činovnika (tražili su osam mjesta na zajedničkoj listi). Istovremeno, u gradu i okolici rasla je politička i staleška samouvjerenost sve jače organizacije HPSS-a. Njezin čelnik (seljak) Ivan Kraljić izabran je u studenom 1919. za gradonačelnika, a izgleda da je dobar dio građanstva takav izbor ocijenio lošim ishodom (u lokalnom *Demokratu* napisano je da se radi o čovjeku »bez ikakove naobrazbe i prosvjete [...] jadnik jedva da se znade potpisati«).²²

Tijekom kampanje Žličar solidarno brani kandidaturu činovnika pred napadima drugih društvenih slojeva (obrtnici i seljaštvo) koji im odriču jednako pravo na odlučivanje u gradskim poslovima. I njega i druge činovnike, primjerice, napadaju obrtnici zamjerajući im da uvijek mogu biti premješteni, a time onda njihova nestalnost navodno znači da ne bi trebali kandidirati na gradskim izborima. Na ovakav tip kritike Žličar je odgovorio riječima koje su jasno sugerirale da je činovništvo onaj društveni sloj koji je iznimno važan za razvoj svakog grada pa tako i Koprivnice. »Svaki činovnik«, napisao je, »pa i onaj, koji ostaje kraće vrijeme u gradu, što je rijetkost, ima već po svom odgoju, inteligenciji, za procvat grada uvijek toliki interes kao drugi građanin, ako ne moguće i veći«.²³

Tijekom prve polovice 1920. postojeće staleške suprotstavljenosti u Koprivnici proći će kroz usporodne procese homogenizacije i politizacije. S jedne strane, činovnici, trgovci i obrtnici će zadržati vlastitu političku i stalešku individualnost, ali će se neki od njih početi približavati pojedinim političkim strankama: činovnici i trgovci približiti će se Hrvatskoj zajednici (HZ), političkoj stranci koja je najbolje zastupala interese tih društvenih slojeva, dok će obrtnici također naginjati toj stranci, ali će izraženije zadržati političku individualnost. S druge strane, većinsko seljačko stanovništvo grada i okolice okuplja se oko HPSS-a, političke stranke koja naglašeno ističe opreku između većinskog seljaštva i manjinske »gospode«. Drugim riječima, HPSS je svjestan vlastite snage i ne želi dijeliti vlast u gradu sa činovni-

¹⁷ »Domaće vijesti – Skupština javnih namještenika«, *Demokrat*, 1/1919., br. 1, 2-3.; »Domaće vijesti – Kotarska skupština Saveza javnih namještenika za grad Koprivnicu i okolicu«, *Demokrat*, 1/1919., br. 3, 3.

¹⁸ »Domaće vijesti – Kazališni klub u Koprivnici«, *Demokrat*, 1/1919., br. 14, 2-3.

¹⁹ »Domaće vijesti – Predstava Kazališnog kluba«, *Demokrat*, 1/1919., br. 32, 2-3.

²⁰ »Kazališni klub u Koprivnici«, *Demokrat*, 2/1920., br. 6, 2.

²¹ »Gradski izbori«, *Demokrat*, 1/1919., br. 31, 3.

²² Ivica MIŠKULIN, »Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920.«, *Podravina*, Koprivnica, 4/2005., br. 7, 95-96.

²³ Rudolf Žličar, »Nešto o gradskom izboru«, *Demokrat*, 1/1919., br. 27, 2.

cima, obrtnicima i drugima. Zato Kraljić odbija zajedničku listu na novim gradskim izborima (održanim početkom druge polovice ožujka 1920. i temeljem novog izbornog sustava koji je uveo pravo glasa svim muškarcima iznad 24 godine te ženama koje su vršile slobodna zanimanja), a na kojima HPSS odnosi iznimno uvjerljivu pobjedu: dobiva čak 17 mandata (od 24). Činovnici kandidiraju zajedno s trgovcima i HZ-om, uzimaju jedan mandat, a radi se ili o samom Žličaru, ili o nekom izabranom zastupniku koga je kasnije zamijenio u zastupstvu.²⁴ Premda nije politički istomišljenik Kraljića i HPSS-a, svejedno u tim krugovima uživa određeni ugled pa je u lipnju 1920. izabran na mjesto podnačelnika (uz 13 glasova potpore, dok je protukandidat Viktor Reš dobio osam).²⁵ No, Žličar se ipak nekako mora priviknuti na posvemašnju prevlast Radićeve stranke koja u studenom 1920. na skupštinskim izborima dobiva dvotrećinsku potporu glasača.²⁶

Vrlo je vjerojatno da pripadništvo liberalnoj hrvatskoj (građanskoj) inteligenciji (kako smatram da je najbolje definirati tadašnji Žličarev društveni položaj) objašnjava njegovu duboku uključenost u projekt reformnog pokreta nižeg katoličkog klera (od 1923. Hrvatske starokatoličke crkve). Naime, tijekom cijele 1920. (dijelom i kasnije) pokret ima snažno uporište u Koprivnici (do te mjere da ovu etapu razvoja starokatolicizma u hrvatskim zemljama relevantni istraživači nazivaju »koprivnička faza«), u tom se gradu donose temeljni programski i drugi dokumenti pokreta, a tu se osniva i prva reformska župa. Središnja je ličnost reformnog pokreta u Koprivnici bio Stjepan Zagorac, svećenik, predratni zastupnik u Saboru Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, (do apostaze) katolički župnik u Koprivnici i gradonačelnik Karlovca u vrijeme Aleksandrove diktature (1932.-1934.). Sam Žličar, pak, ulazi u red najbližih Zagorčevih suradnika (nazvan je tako važnim članom Zagorčeva »glavnog štaba«), a pripada (kao član odbora) i građanskoj udruzi »Udruženje hrvatskih katoličkih svjetovnjaka«.²⁷ Udruga okuplja hrvatsku liberalnu inteligenciju grada (profesori, liječnici, učitelji i činovnici) pa je zato logično novo područje Žličareva društvenog aktivizma. Temeljni ciljevi udruge, naime, poput uvođenje hrvatskog bogoslužja, ukidanja celibata te autonomija u postavljenju biskupa i svećenika, zasigurno su bili podudarni sa Žličarevim liberalno-nacionalnim konceptima.

Vjerojatno je moguće Žličarev napor usmjeren prema promoviranju reformnog pokreta u Koprivnici zato tumačiti posebnom integracijom hrvatstva, liberalizma i religioznosti: odvajanje od Vatikana, decentralizacijske reforme i osamostaljivanje nižeg klera, kako su propagirali u reformnom pokretu, otvaralo je put k uspostavi nacionalnog (hrvatskog) katoličanstva, obilježenog i komunalnom autonomijom crkvene organizacije te približavanjem svećenstva građanima. Kada, naime, od proljeća 1920. grad bude usred žestoke prepirke oko Zagorčeva statusa (crkvene vlasti prisiljavaju ga na napuštanje župe što odbija), Žličar u statusu podnačelnika krajem svibnja iste godine predlaže gradskom zastupstvu poseban zaključak u kojem se žestoko prosvjeduje protiv odluke nadbiskupa Antuna Bauera. Zaključak je jednoglasno prihvaćen, a pozornost privlači Žličarevo obrazloženje prema kojem je slučaj Zagorčeva premještaja iz Koprivnice i »nacionalna stvar«.²⁸ Borbu za reformni katolicizam Žličar je očito vidio kao dio borbe za hrvatske nacionalne interese.

Napori za zadržavanjem Zagorca u konačnici nisu bili uspješni, a ključni razlog za ovakav ishod bila je promjena u stavu gradonačelnika Kraljića. Ovo je bilo od iznimne važnosti budući je grad Koprivnica raspisivao natječaj za izbor novih župnika: kako je prije navedeno, Kraljić je u svibnju 1920. podržao Žličarev prijedlog zaključka, a samo tri mjeseca kasnije otvoreno je odlučio minirati Zagorčev ostanak, a time i mogućnost uspostave reformne župe u Koprivnici na temeljima postojeće katoličke, što bi nesumnjivo predstavljalo snažnu propagandnu pobjedu reformnog pokreta. Kraljićeve razloge treba tražiti u političkoj sferi (vjerojatno bojazni da bi moglo doći do problema u organizaciji HPSS-a budući

²⁴ »Nakon obavljenih izbora«, *Demokrat*, 2/1920., br. 12, 1-2.

²⁵ HR-DAVŽ-648, Gradsko zastupstvo Koprivnica (GZK), Zapisnik III redovite skupštine gradskog zastupstva od 20. lipnja 1920.

²⁶ I. MIŠKULIN, »Općinski i parlamentarni izbori u koprivničkom kotaru 1920.«, *Podravina*, 4/2005., br. 7, 103.

²⁷ Zlatko MATIJEVIĆ, »Koprivnički župnik Stjepan Zagorac i reformni pokret nižeg rimokatoličkog klera u Hrvatskoj (1920.)«, *Podravina*, 4/2005., br. 7, 81-87.; Daniel PATAFTA, »Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici«, *Podravina*, 15/2016., br. 30, 174-183.

²⁸ »Odlučan istup grada Koprivnice za reformirani pokret hrvatskog nižeg klera«, *Demokrat*, 2/1920., br. 22, 1-2.

je na sjednici gradskog poglavarstva izjavio »kako ipak široke mase nisu zato«) zbog čega ga Žličar otvoreno optužuje za izdaju.²⁹ Na ovo su Žličar i drugi pristaše reformnog pokreta u rujnu 1920. osnovali posebnu reformnu župu ili hrvatsku katoličku župu, a za privremenog upravitelja izabrali bivšeg kapucina i poznatog javnog radnika u gradu Dragutina Tomca. Do tog trenutka pristaše reforme u Koprivnici izgubili su nade da će istaknuti radićevac Ljudevit Kežman privući podršku seljaštva.³⁰

Do kraja godine Žličar će činiti što može kako bi učvrstio reformni pokret: na sjednicama gradskog zastupstva (prije osnivanja reformne župe) traži da novi župnik obavezno bude »reformaš«, ali bez uspjeha (jer je u manjini), u gradu i obližnjim Križevcima agitira za jaču podršku laika novom »svećeničkom pokretu«, prikuplja novčanu pomoć za reformnu župu, a u studenom 1920. predvodi prosvjed »koprivničkog građanstva« u gradskoj vijećnici protiv imenovanja novog župnika (katoličke župe) Milutina Fržića.³¹ U međuvremenu, snažan angažman u reformnom pokretu donosi mu otvorene prozivke u katoličkom tisku: od svih profesora i učitelja u Koprivnici koji su pristajali uz reformni pokret Žličarevo ime najčešće spominje utjecajni *Katolički list*, a u jednoj prilici okvalificiran je i kao »zelozni [zelotni, vatreni] hrvatsko-katolik«. ³² U studenom 1920. Zagorac konačno napušta Koprivnicu, a govor na svečanom oproštaju drži Žličar, u tom trenutku u statusu »stoloravnatelja« prigode. Koliko, međutim, o Zagorcu, toliko govori i o sebi. Odlučno i izravno, smješta se u red napredne, hrvatske i građanske Koprivnice koja je u oštroj opreci sa seljačkom i oportunističkom (tj. HPSS-ovom i Kraljevićevom) periferijom. »Završavam službeni dio oproštaja«, istaknuo je:

»moleći tek, da mi dozvoliš pri koncu da konstatiram, da za mene postoje dvije Koprivnice. Ona Koprivnica i onakova Koprivnica, kakovu si ti sebi zamišljao kad si pred 15 godina [1905.] pun ideala došao ovamo. Ona Koprivnica, koja se uvijek za najtežih časova borila za hrvatska prava i ona Koprivnica, koja si je pred nekoliko mjeseci, stavivši se na čelo jedne jake napredne kulturne ideje, osvijetlala lice pred čitavom našom javnosti. Osim toga je koprivnička periferija, koja je momentanim [momentalnim] i slučajnim putem, bez sprema, bez shvaćanja došla na površinu i ona, koja je bila kadra pregoriti svoje sopstveno mišljenje radi materijalnih interesa.«³³

PROGONJENI UČITELJ: 1921. – 1922.

Trenutak koji će Žličara učiniti konkretnom metom režima bio je dolazak Radića u Koprivnicu u proljeće 1921. O snažen masovnom podrškom na izborima za Konstituantu u kraju u kojem je ionako uživao ogromnu popularnost, došao je u ulozu neospornog vođe hrvatskog narodnog pokreta kojemu je zadavao ideološko-politički smjer. Pred donošenje prvog ustava Kraljevine SHS, iza kojeg se krila presudna borba između centralista i njegovih raznorodnih protivnika, Radić očekivano u Koprivnici nije rekao ništa posebno novo. Hrvatska i Hrvati nisu bili protivnici zajedničke države sa Srbijom i Srbima, ali samo, istaknuo je, na temeljima istinske ravnopravnosti koja je, pak, u viziji (od 1920.) Hrvatske republikanske seljačke stranke (HRSS) podrazumijevala republikanski ustroj unutar hrvatskih zemalja i sporazum kao jedini prihvatljiv vid odnosa između Hrvata i Srba. Radić nije govorio bez istinskog političkog legitimiteta budući je za njega i njegovu stranku prije samo pola godine glasovalo gotovo milijun Hrvata. Među njima mnogi iz Koprivnice i okolice, a u svibnju 1921. došlo ga je poslušati gotovo trideset tisuća ljudi. Grad je stoga bio posebno ukrašen, a jedna je djevojka predsjedniku stranke uobičajeno predala kiticu cvijeća.³⁴ U Koprivnicu je Radić očito došao kako bi očuvao zanos svojih pristaša pred važnim političkim događajima.

²⁹ HR-DAVŽ-648, GZK, Zapisnik V redovite sjednice gradskog zastupstva od 21. kolovoza 1920.

³⁰ Daniel PATAFTA, »Reformni pokret i starokatolicizam u Koprivnici«, *Podravina*, 15/2016., br. 30, 189.-190.

³¹ HR-DAVŽ-648, GZK, Zapisnik VI redovite sjednice gradskog zastupstva od 19. rujna 1920.; »Pokret za reformu crkve«, *Demokrat*, 2/1920., br. 36, 2.; »Prosvjedna skupština protiv imenovanja župnika«, *Demokrat*, 2/1920., br. 47, 1-2.

³² »Crkvene prilike«, *Katolički list*, Zagreb, 71/1920, br. 47, 372.; »Reformaško božićno bogoslužje«, *Katolički list*, 71/1920., br. 51, 407.

³³ »Oproštaj sa župnikom Zagorcem«, *Demokrat*, 2/1920., br. 45, 2-3.

³⁴ Radićev govor u cijelosti donosi Dražen ERNEČIĆ, »Govor Stjepana Radića u Koprivnici 8. svibnja 1921.«, *Podravski zbornik*, 32/2006., br. 32, 211-216.

Hrvatski narodni pokret nije poništavao koncept državnog zajedništva sa Srbijom, ali je isključivao ekskluzivno i netolerantno državotvorstvo DS-a temeljeno na unitarističkoj dogmi narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba, monarhizmu, centralizaciji te prikrivenoj srbizaciji. Raznorodni protivnici politike DS-a stoga su odreda smatrani »antidržavnim ili separatističkim elementima« što je omogućilo provedbu represije nad njima. U brojnim gradovima i selima Hrvatske i Slavonije u pravilu je glavni pokretač progona bio prvak DS-a. Premda neosporno osnaženi donošenjem centralističkog Vidovdanskog ustava u lipnju 1921. demokrati su zapravo u brojnim hrvatskim sredinama bili u manjini pa je izgledalo da nasilništvo otvara put trajnoj prevlasti.

Nije stoga slučajnost da od sredine 1921. opozicijski tisak sve češće izvještava o slučajevima administrativnog i policijskog nasilja nad stotinama javnih službenika te namještenika koji su se protivili demokratima. Žličarov je učiteljski sudrug M. Sudeta bio jedan od njih. Premda zajedničar, tj. pripadnik umjereno-opozicijskog HZ-a i premda urednik jednako umjerenog *Podravske glasnik*, morao je u ljeto 1921. napustiti list, a protiv njega je podnesena prijava. Za demokratske zelote nije bilo prihvatljivo da središnje koprivničko glasilo vodi čovjek koji otvoreno ne zagovara centralizam. M. Sudeta se stoga u svega nekoliko mjeseci morao suočiti s nekoliko objeda ili denuncijacija iza kojih su neosporno stajale lokalne demokratske perjanice, a vjerojatno je mjesto u školi zadržao zahvaljujući naklonosti intervenciji narodnog poslanika Đure Šurmina.³⁵

Žličar je pak do Radićeva dolaska u Koprivnicu režimu i lokalnim demokratima dao dovoljno povoda za neprijateljstvo, u prvom redu upornim odbijanjem (zajedno s M. Sudetom) da učiteljsko društvo prevede u UJU, a zatim i bliskošću s HZ-om. Od zazora prema političkom suparniku do otvorenog progona nije međutim trebalo mnogo i demokrati će tu granicu prijeći u kasno proljeće 1921. Nadalje, glavni pokretač predstojećih nevolja za Žličara bio je stvarni šef DS-a u gradu i kotaru odvjetnik Miloš Radančević, a o tome je sačuvano pravo bogatstvo dokumentarnih svjedočanstava. Odstranjenjem Žličara iz političkog i društvenog života Koprivnice demokrati bi se riješili agilnog suparnika.

M. Radančević je počeo uobičajenom metodom demokrata, tj. denuncijacijom ili prokazivanjem vlastima: zasigurno je navodno ukrašavanje javnih zgrada prilikom Radićevog posjeta, među njima »kićenje« kotarskog suda i osnovne škole, bio iskaz antidržavnih namjera tamošnjih javnih radnika, a među njima naravno i učitelja. Početkom druge polovice lipnja 1921. u Koprivnicu je stigao tajnik vlade iz Zagreba Benko Juhn, a kako bi proveo istragu. Njegov izvještaj pokazuje da je optužba o kićenju javnih zgrada bila lažna, ali i da je glavni prokazivač navodnih antidržavnih elemenata gradu bio upravo M. Radančević. Juhn je naime razgovarao s mnogima, među njima i M. Radančevićem koji mu je jedini odsječno izjavio da su svi javni činovnici »nepouzdanici«, a među njima M. Sudeta (»separatist«) i Žličar (»protudržavan«). Juhn je još zaključio da seljaštvo očekivano podupire Radića (pa su se u gradu i okolici mogle čuti »pogrdne pjesme za kraljaka«, kao i uobičajena parola u krugovima HRSS-a »Živila Republika!«), ali je također ocijenio da navode M. Radančevića ne treba uzimati »zdravo za gotovo«. Šef lokalnog DS-a bio je, prema opreznom Juhnovu izrazu, »pretemperamentan«, a da bi »mogao sasvim objektivan biti«.³⁶

Juhn dakle u Koprivnici nije pronašao postojanje antidržavne skupine koju bi valjalo odstraniti, nego za mnoge hrvatske sredine karakterističan većinski otpor demokratskoj ideološko-političkoj isključivosti. Tu ocjenu dalje je nadležnima prenio i veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije Petar Zrelec. Važno je još primijetiti da je Zrelec uočio najvažnije. Za M. Radančevića Žličar je bio »antidržavan« jer nije pristajao uz demokrate i jer je ipak bio bliži Radiću. Žličar nije, kako je ustvrdio Zrelec, »demokrata, ali ni pristaša HRSS već simpatizira sa ljudima ove stranke, koji su izabrani u gradsko zastupstvo po kojem je izabran podnačelnikom. Ne slaže se sa Drom. Radančevićem u političkom mišljenju, nu da bi se moglo dokazati, da je protudržavan, nije mi uspelo dobiti nikakvih dokazala«.³⁷

³⁵ Tako naime pretpostavlja M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ u »Podravski učiteljski trolist: Đuro, Mate i Zlata Sudeta u prvoj četvrtini dvadesetog stoljeća«, *Podravski zbornik*, 31/2005., br. 31, 235-238.

³⁶ HR-HDA-78, Zemaljska vlada/Predsjedništvo (PRZV), br. 6-14/9122/1921, Benko Juhn: Izvještaj, nedatirano, [lipanj 1921.].

³⁷ HR-HDA 78, PRZV, br. 6-14/9122/1921, Veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije, Izvještaj od 24. srpnja 1921.

U idućim mjesecima učestalost je napada na Žličara i druge stvarne ili percipirane opozicione porasla o čemu je izvrsno svjedočanstvo ostavio M. Sudeta. Koprivnica se naime našla usred demokratskog lova na vještice, a sve je konce iz pozadine povlačio M. Radančević. »Međutim«, napisao je krajem rujna 1921. Šurminu, »ovdje su kod nas prilike svaki dan sve gore. Tu su na dnevnom redu grožnje i prijetnje, denuncijacije, podvaljivanja, tužbe i slično.«. Šef demokrata je otvoreno nastupao kao stvarni gospodar ljudskih sudbina (ili, »gromovnik«, kako ga naziva M. Sudeta), pa je u kotarskim prostorijama prijetio službenicima otkazima ili premještajima: »E, poslat ću ja svoga čovjeka. Tamo treba da dođe jedan naš čovjek.«, glasila je najzvučnija epizoda o kojoj je obaviješten Šurmin. Žličar je pak zauzeo posebno mjesto u »gromovnikovu« napadu na navodne protivnike države u Koprivnici. Najprije je isposlovaio podnošenje tužbe protiv učitelja zbog »nekih prestupaka – zapravo – propusta u školi«³⁸, a potom zbog kritike koju je uputio rabinu Arpadu Hirschbergeru. Naime, Hirschberger je za »Vidovdan i Petrovdan«, tj. krajem lipnja 1921. održao govor u kojem je Žličar očito prepoznao tumačenje ustavnog uređenja države kakvo je vladalo u redovima radikala. O tome je dostupan međutim jedino osvrt M. Sudete gdje stoji da je Hirschbergerov istup – koji »da je bio u smislu posvemašnjeg državnog i narodnog jedinstva« – Žličar izjavio »da je to jedan kšeftarski [sumnjiv ili problematičan] i židovski govor u radikalskom smislu u kom se upravo vidjelo da se ne spominje ni Hrvate ni Slovence, već samo Srbe i Židove, kao da kralj Petar nije bio kralj Hrvata i Slovenaca, nego samo Srba i Židova«. Hirschberger je vjerojatno u govoru neprimjereno naglasio navodno presudni srpski doprinos stvaranju jugoslavenske države, kao i oportuna nadanja koja su u radikale imali pripadnici neslavenskih manjina, što je opet nagnalo Žličara da »izjavi, ako je Dr. Hirschberger htio da drži takav govor, da je trebao otići u Srbiju«. M. Radančević je neosporno htio iz grada potjerati političkog suparnika pa navod M. Sudete prema kojem je javno poručio »učitelju Žličaru, da će za kratko vrijeme kupiti perje iz Koprivnice«, treba smatrati vjerodostojnim.³⁹ Žličar je bio istaknuta meta progona kojeg su pokrenuli lokalni demokrati, a u gradu je vladalo ozračje straha i nesigurnosti zbog stalne prijetnje kakve denuncijacije.⁴⁰

Otpor kojeg su Žličar i drugi učitelji pružali ideološkoj isključivosti te centralizacijskim naporima prodemokratskog UJU-a neosporno je uzrokovao dobar dio nevolja o kojima je M. Sudeta izvijestio Šurmina. Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice najprije je početkom lipnja 1921. uvjerljivom većinom ponovno odbilo prihvatiti pravila UJU-a (svega je šest od 23 učitelja bilo za prijedlog).⁴¹ Time je zapravo odbačena zamisao jedinstvenog učiteljskog udruženja na državnoj razini i potvrđena odanost »pokrajinskoj« tj. posebnoj hrvatskoj staleškoj učiteljskoj organizaciji. Početkom rujna 1921. društvo je opet izrazilo vjernost pokretu neovisnog hrvatskog učiteljstva. Redovita jesenska skupština društva završila je ostankom u okviru SHUD-a, pri čemu je eventualnim pristašama UJU-a ili tek oportunistima unutar učiteljskih redova zapriječeno isključenjem.⁴² Žličar i M. Sudeta uspjeli su zadržati društvo izvan dosega DS-a budući je nešto ranije u Zagrebu propao pokušaj UJU-a da preuzme SHUD.⁴³ Demokrati su do kraja godine nesumnjivo uspjeli premjestiti ili umiroviti neke javne službenike, ali izgleda da su najmanje uspjeha u Koprivnici imali u učiteljskim redovima. Vjerojatno dobrim dijelom jer se u gradu formirao masovniji pokret otpora demokratskom nasilništvu pa je tako 2. listopada 1921. u gradu održan »izvanstranački sastanak« na kojem je dana podrška »hrvatskim činovnicima« izloženima progona.⁴⁴ Izbor Žličara na mjesto predsjednika lokalne podružnice SJN-a svega osam dana nakon spomenute skupštine također je svjedočanstvo protuunitarističke i prohrvatske političke orijentacije većine gradskog činovništva.⁴⁵

³⁸ Nisam uspio pronaći detaljnije informacije o spomenutoj tužbi.

³⁹ HR-HDA-833, Šurmin Đuro, Mato Sudeta: Pismo od 27. rujna 1921.

⁴⁰ »Domaće vijesti – denuncijanti«, *Podravski glasnik*, 1/1921, br. 35, 2-3.

⁴¹ »Domaće vijesti – Učiteljska skupština«, *Podravski glasnik*, 1/1921., br. 24, 3.

⁴² »Rad hrvatskih učiteljskih društava – Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice«, *Hrvatski učitelj*, 3/1921, br. 10-11, 160.

⁴³ Ivan Tomašić, »Staleška organizacija. Borba za staleške tekovine hrvatskoga učiteljstva«, *Hrvatski učitelj*, 3/1923, br. 8-9, 209-214.

⁴⁴ »Za naše činovnike«, *Podravski glasnik*, 1/1921, br. 41, 1.

⁴⁵ »Domaće vijesti – Činovnička skupština«, *Podravski glasnik*, 1/1921, br. 42, 3.

Demokrati će na neovisnost hrvatskog učiteljstva opet jače nasrnuti znatno kasnije, u drugoj polovici 1922. Do tada je UJU uspio u svoje redove privući većinu učitelja u Hrvatskoj i Slavoniji, međutim u nizu sredina još je uvijek postojala jaka autonomistička i prohrvatska opozicija. Jedna od takvih bilo je Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice odakle je početkom lipnja 1922. opet u Beograd javljeno da svih 25 okupljenih učitelja jednoglasno odbija pristupiti UJU, odnosno da društvo ostaje član SHUD-a.⁴⁶ Sačuvan je i izvorni dopis upućen središnjici UJU-a⁴⁷ koji na dojmljiv način pokazuje da su se Žličar i M. Sudeta protivili ujedinjenju jugoslavenskog učiteljstva pod ideološko-političkim patronatom DS-a jer su u njemu s pravom prepoznali napad na pravo hrvatskih učitelja da autonomno donose odluke o vlastitoj sudbini. Još nepovoljnije, UJU je simbolizirao pokoravanje hrvatskog učiteljstva, odnosno namjeru da ih se natjera na staleško jedinstvo unutar kojega ne bi bili u ravnopravnom položaju sa Srbima. Odražavajući ključni motiv glavnine hrvatske političke opozicije u prvim godinama Kraljevine SHS-a, hrvatski učitelji Koprivnice i okolice nisu bili protiv zajedništva s drugima, ali samo ako UJU bude utemeljen na istinskoj ravnopravnosti Slovenaca, Hrvata i Srba. Odlučan odgovor iz Koprivnice zaslužuje dulje navode. »Mi smo htjeli i hoćemo«, istaknuto je:

»ujedinjenje na osnovici potpunoga pariteta, kakvo hoće i Savez hrvatskih učiteljskih društava u Zagrebu; otprilike onakovo za kakovim su u nacionalnom pogledu težili i za kakovo su radili ponajbolji sinovi Srba i Hrvata; u kojemu bi sva tri brata bila ravnopravna; ujedinjenje bez premoćnih i podređenih. [...] U ravnopravnom ujedinjenju zamišljamo mi velike probitke u pogledu nacionalnom i staleškom. Vas ne može ništa priječiti, da takovo ujedinjenje prihvatite, jer naše stanovište traži za sebe tek ono i onoliko, koliko priuštava i braći: Srbinu i Slovencu. Takovo ujedinjenje bilo bi nepokolebivo, jer bi proizašlo iz iskrene odanosti i bratske ljubavi, a sagrađeno bi bilo na najčvršćem temelju: ravnopravnosti, koja je najjači zalag našoj jakosti, sreći i zadovoljstvu.«⁴⁸

Svega je šest učitelja iz društva pristupilo UJU pa je Beogradu jasno poručeno da u Koprivnici i okolici mogu računati samo na kolebljivce, oportuniste i odnarođene zanesenjake. »Ako se ipak i neki Hrvati sa U.J.U.«, navedeno je:

»ujediniše na osnovici Vaših [UJU-ovih] pravila, takovi su ili bez hrvatske svijesti, ili se ujediniše iz bojazni (štreberi), ili ih iz težnje za promaknućem (karijeristi), ili su to idejaliste [idealisti, sic!] – uistinu pak idejalni [idealni, sic!] fantaste, jer: oni se ujediniše na način protivan volji svega hrvatskoga naroda, dakle ostaviše hrvatsku narodnu dušu; ne računaju sa realnošću narodnog života; sa prirodnim, kulturnim, historijskim, socijalnim i evolucionalnim razvojem narodnoga bivstva.«⁴⁹

Bila je potrebna stvarna hrabrost pa ovakav tip negiranja ideologije vladajuće stranke otvoreno iskazati. Nije međutim izraženo u dobar trenutak jer je upućeno upravo kada je ministar prosvjete Pribićević pokrenuo novi val administrativnog nasilja u učiteljskim redovima Hrvatske i Slavonije. Od ljeta 1922. progoni (premještanja i umirovljenja) hrvatskih učitelja postaju važnim segmentom političkih borbi na državnoj razini, a ujedinjena hrvatska politička opozicija (Hrvatski blok) zbog toga počinje javno prosvjedovati.⁵⁰ Jedan je od napadnutih hrvatskih učitelja je i Žličar. Hodogram progona izvršen je na sljedeći način: na izravan nalog demokrata u mjerodavnom zagrebačkom Povjerenstvu za prosvjetu i vjere 1. rujna 1922. stigao je dekret kojim se bračnom paru Žličar nalaže premještaj u pučku školu u Vrbje (kod Nove Gradiške).⁵¹ Marija je udovoljila nalogu, otišla u Vrbje, ali se tamo zadržala svega nekoliko mjeseci, tj. do sredine ožujka 1923.⁵² Žličar je, pak, odlučio ignorirati nalog i točno tjedan

⁴⁶ »Naši učitelji«, *Podravski glasnik*, 2/1922, br. 23, 2-3.

⁴⁷ Također je u cijelosti objavljen u staleškom glasilu SHUD-a. »Iz društava udruženih u Savezu hrvatskih učiteljskih društava«, *Hrvatski učitelj*, 2/1922, br. 5-6, 149-150.

⁴⁸ Arhiv Jugoslavije (AJ), Beograd, Fond 79: Udruženje jugoslavenskog učiteljstva (UJU), Učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice, Pismo od 1. lipnja 1922.

⁴⁹ *Isto*.

⁵⁰ Usp. »Politički pregled. Progona hrvatskih učitelja«, *Nezavisnost*, Bjelovar, 16/1922., br. 39, 2.

⁵¹ »Domaće vijesti – Osobne vijesti«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 37, 3.

⁵² HR-HDA-893, ZPPR, Dosje br. 68, Žličar Marija.

dana kasnije (8. rujna) podnio ostavku (kako je naveo: »na svoj položaj učitelja«) što je pokazivalo da je ostanak u Koprivnici spreman pretpostaviti učiteljskoj službi.⁵³

Sudbina učiteljskog para Žličar potom je završila na državnoj političkoj pozornici. Nesmiljeni progon hrvatskih učitelja u drugoj polovici studenog 1922. pokušali su u vlastite svrhe iskoristiti Pribičevići unutarstranački protivnici. Naime, tijekom rasprave u Narodnoj skupštini poslanik DS-a Srbijanac Pavle Anđelić (moguće u kakvu dosluhu s hrvatskom političkom opozicijom koja je iz svojih razloga podržavala podvajanja unutar DS-a) snažno je prozvao Pribičevića zbog progona pri čemu je posebno istaknuo primjer bračnog para Žličar. Prema izvještaju zagrebačkog *Jutarnjeg lista* skupštinska prepirka između ministra prosvjete i drugih zastupnika tekla je na sljedeći način:

»[Pribičević] Za slučaj u Koprivnici g. se Angjelić osobito interesira i to ne toliko zbog učitelja, koliko zbog njegove supruge. (Poslanici upadaju u riječ: To je insinuacija!) [Pribičević] Taj je učitelj premješten jer je sa školskom djecom uporedjen [u redu] dočekivao g. Stjepana Radića, kad je došao na zbor [u Koprivnicu 1921.]. Moje je mnijenje, da školska djeca ne smiju biti štafalaža [sic!, krinka] za političke zborove. (I vaše, i vaše! – dobacuje opozicija.)«.⁵⁴

Nekoliko pojedinosti u navedenom zaslužuje dodatnu pozornost. Pribičević je ili pogriješio ili (vjerojatnije) namjerno iznio neistinu jer nema dokaza (primjerice, u tadašnjem tisku) da je Žličar dočekaao Radića u Koprivnici ili da su to učinili učitelji Koprivnice (zajedno sa školskom djecom). Stoga, najbolja pretpostavka glasi da je Pribičevića o svemu tendenciozno obavijestio šef demokrata u Koprivnici M. Radančević te da je onda ministar prosvjete – usred opsesije progonom »antidržavnih i separatističkih« učitelja – očekivano nekritički prihvatio dostavljenu denuncijaciju.

Žličar je na ovako bačenu rukavicu žestoko odgovorio. Javno je prozvao Pribičevića da je lagao (»Laže, kao što [laže] svaki obični lažac. U nekom kraju [Srbiji] kažu: 'Laže ko ker'.«, napisao je), uputio na svjedoke koji mogu potvrditi da je u vrijeme Radićeva boravka u Koprivnici bio u Beogradu, pozvao ga na sudsko utvrđenje istine te zaprijetio da cijeli slučaj neće biti zaboravljen. U ovom je tekstu Žličar naveo i dodatan razlog zbog kojeg je napustio učiteljsku službu: »uklonio« se, kako je naveo, jer mu više nije bilo moguće podnijeti »podčinjenost« ljudima poput Pribičevića i njegovih jataka u prosvjetnom sustavu.⁵⁵

Usporedo s borbom za očuvanje samostalnosti hrvatskog učiteljstva Žličar je nastojao ojačati posebnost Hrvatskog sokola. Slično učiteljstvu režim je i u sokolskom pokretu prepoznao sredstvo unifikacije te centralizacije pa ne iznenađuje da je lokalna prohrvatska opozicija ubrzo nakon nasilnog ujedinjenja u Jugoslavenski sokolski savez 1920. počela prosvjedovati. U lipnju 1921. koprivnički sokoli pozivaju na javnu vježbu vodstvo zagrebačke opozicije unitaristima (koje se u međuvremenu nazvalo Hrvatski sokol), a podršku im daje i gradonačelnik Kraljić.⁵⁶ I dalje je član odbora društva, ali napadi režima sve su češći i ozbiljniji. Žličar i drugi patrioti na nasilnu unifikaciju reaguju odlučno: na godišnjoj skupštini društva većina članova podržava povratak na staro ime društva (Hrvatski sokol).⁵⁷ u travnju 1922. redarstvo zabranjuje održavanje župske skupštine u Koprivnici, a tek nakon mučnih pregovora dopušta održavanje čajanke društva.⁵⁸ No, Žličar se ne koleba pa u svibnju iste godine stoji iza javnog poziva roditeljima »Hrvatima« da učlane djecu samo u »hrvatske institucije« (tj. društva), a posebno u sokole.⁵⁹ Naravno, i borba protiv nasilne integracije u jedinstvenu sokolsku organizaciju jačala je Žli-

⁵³ HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar: Pismo od 8. rujna 1922.

⁵⁴ »Progoni učitelja u Hrvatskoj«, *Jutarnji list*, Zagreb, 11/1922., br. 3882, 1.

⁵⁵ Rudolf Žličar, »Pribičević laže!«, *Hrvatski učitelj*, 3/1923., br. 1, 28.

⁵⁶ Đ. M. S., »Prigodom dvadesete godišnjice 'Hrvatskog sokola' u Koprivnici«, *Hrvatski sokol u Koprivnici: prigodom proslave društvene dvadesete godišnjice*, Spomen broj od 27. lipnja 1926., 4.

⁵⁷ »Domaće vijesti – Hrvatski Sokol u Koprivnici«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 8, 3-4.

⁵⁸ »Sokolstvo«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 30, 3.; »Sokolstvo – Živila hrvatska sloga, živili hrvatski Sokoli«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 16, 3.

⁵⁹ »Domaće vijesti – Roditelji Hrvati«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 22, 3.

čarev status neprijatelja u očima režima pa je u proturežimskim krugovima Koprivnice progon ovog »hrvatskog učitelja« tumačen i njegovim članstvom u društvu Hrvatskog sokola.⁶⁰

U spomenutom odgovoru Pribičeviću iz studenog 1922. Žličar je uz potpis naveo sljedeće statusne odrednice: »bivši učitelj« i »knjižar«.⁶¹ Doista, u prosvjetni sustav više se neće vratiti kao učitelj dok »knjižar« znači da se nakon odlaska iz škole odlučio uključiti u privredno-obrtničke vode. Žličar je »knjižaru«, indikativno nazvanu »Hrvatska knjižara«, otvorio u drugoj polovici rujna 1922., a smještena je u kući starješine Hrvatskog sokola u gradu Frana Šempera. Točna odrednica njegova novog posla ipak bi prije bila »trgovina mješovitom robom« budući je uz knjige prodavao i papir te drugu galanterijsku robu.⁶² Ulazak Žličara u privredne vode imao je naravno svoju egzistencijalnu logiku, ali zasigurno je morao počivati i na njegovu javnu statusu: naime, do tog trenutka postao je nesumnjivo jedna od najviše prepoznatih osoba Koprivnice. Kada je, primjerice, početkom 1921. izveden njegov igrokaz »Janičin tanec« u lokalnom je tisku popraćen komentarom koji je jasno pokazivao da se radi o važnom akteru društvenog života grada: »čovjek«, napisano je, pun ideala, agilnosti, požrtvovnosti i nada sve uztrajnosti. Mi kao da još uvijek dovoljno ne znamo cijeniti tog čovjeka, koji je ona osovina, oko koje se čitav naš društveni život okreće.«⁶³ U novom poslu vođenja »Hrvatske knjižare« svakako će mu od koristi biti poznavanje osobitosti gospodarskog života što je zasigurno poboljšao uključanjem u Savez privrednika: u veljači 1922. izabran je za tajnika kongresa održanog u Bjelovaru.⁶⁴ Manje je ipak prisutan u djelovanju reformske (starokatoličke) Župe sv. Ćirila i Metoda. U godini velikih napetosti obitelj Žličar doživljava i novu veliku osobnu tragediju. U drugoj polovici svibnja 1922., »nakon duge i teške bolesti«, umire im dijete (u dobi od svega devet mjeseci), sin Zdravko.⁶⁵

NAPADNUTI HRVAT: 1923. – 1924.

Na samom kraju 1922. godine Žličar je još snažnije odlučio iskoračiti u politički život grada, i to pokretanjem naoko neovisnog tjednika nazvanog *Hrvatski narod*⁶⁶, a zapravo izraženo hrvatski nastrojenog političkog i društvenog glasila uže regionalne razine (list donosi i dosta informacija iz Križevaca) te vrlo bliskog hrvatskim političkim grupama koje djeluju izvan sjene Radićevog HRSS-a (poput HZ i Hrvatske stranke prava). Žličar je glavni urednik tjednika, s kritikom režima počinje odmah, a posebna su mu meta očekivano lokalni demokrati i njihovo jugoslavenstvo. Financijska stabilnost *Hrvatskog naroda* nam izmiče, ali za pretpostaviti je da tjednik živi od pretplate, oglasa i dobrovoljnih priloga.⁶⁷ Od ogranaka političkih stranaka tjednik podupire samo HZ.⁶⁸ Kada u ranu jesen 1924. Žličara ponovo pogode ozbiljnije zdravstvene poteškoće uređenje *Hrvatskog naroda* preuzima »redakcijski odbor«, ali ubrzo se gasi.⁶⁹

Žličar je pokrenuo *Hrvatski narod* upravo na vrhuncu kampanje za skupštinske izbore (održati će se 18. ožujka 1923.), a ta činjenica snažno upućuje na zaključak da je glavni urednik tjednik zamislio kao svehrvatsko političko glasilo. Doista, u idućim tjednima Žličar će na stranicama *Hrvatskog naroda* snažno zastupati (u konačnici, neuspješno) potrebu zajedničkog istupa svih hrvatskih opozicijskih stranaka na predstojećim izborima. Čini se da je to takvog zaključka došao temeljem svakodnevnih razgovora s brojnim seljacima u gradu i okolici pa posebno naglašava da su »svi [pripadnici] poljoprivrednoga (seljačkog stališa) za apsolutnu slogu i apsolutni zajednički istup svih stranaka i ljudi koji iskreno

⁶⁰ »Progoni hrvatskih učitelja u beogradskoj skupštini«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 46, 2.; »Progoni hrvatskih sokolova – nastavnika«, *Hrvatski sokol*, Zagreb, 4/1922., br. 10-11, 152-153.

⁶¹ Rudolf Žličar, »Pribičević laže!«, *Hrvatski učitelj*, 3/1923., br. 1, 28.

⁶² »Domaće vijesti – Nova trgovina«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 38, 2-3.

⁶³ »Janičin tanec«, *Podravski glasnik*, 1/1921., br. 6, 2-3.

⁶⁴ Rudolf Žličar, »Kongres privrednika u Bjelovaru«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 8, 3-4.

⁶⁵ »Domaće vijesti – †Zdravko Žličar«, *Podravski glasnik*, 2/1922., br. 21, 3.; Zdravko Žličar rodio se 6. kolovoza 1921. (HR-HDA-216, MNP NDH, Dosje br. 7333: Rudolf Žličar, Rudolf Žličar: Pismo od 30. kolovoza 1921.)

⁶⁶ U naslovu tjednika još stoji: »neovisan tjednik za politiku, gospodarstvo, obrt i javni život«.

⁶⁷ Usp. »Domaće vijesti – Za fond Hrvatskog naroda«, *Hrvatski narod*, Koprivnica, 2/1924., br. 4, 3.

⁶⁸ »Gradjanstvu grada Koprivnice!«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 52, 1.

⁶⁹ »Domaće vijesti – glavni urednik i vlasnik«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 29, 2-3.

zastupaju hrvatske narodne interese. To mišljenje dijeli i čitava hrvatska inteligencija, kao i građanski staleži našega naroda.«⁷⁰ Početkom siječnja 1923. posjećuje predizborni sastanak pravaša i, kako je navedeno, »temperamentnim riječima zauzima se za slogu svih Hrvata«.⁷¹ Premda je vjerojatno da njegova ideja o zajedničkom nastupu na izborima ima podršku hrvatskog građanstva Koprivnice, o tome naravno odlučuje vođa HRSS-a, a on tome nije sklon. Radić dolazi u Koprivnicu 4. ožujka 1923., održava »pouzdana sastanak« tj. skupštinu u dvorani Hrvatskog pjevačkog društva »Domoljub«, ali ni jednom jedinom riječi ne spominje eventualne građanske izborne partnere. Naprotiv, i više je nego uvjeren da će HRSS samostalno doći do uvjerljive pobjede, potom u Zagrebu uspostaviti »republiku« i konačno da će zatim »njegova stranka samo u Zagrebu rješavati sporna politička pitanja sa Srbima kao jednakopravna [strana]«.⁷² Radić je odsjeo u kući starješine Hrvatskog sokola Šempera koji je, podsjetimo, iznajmio prostor Žličaru za njegovu »knjižaru«, ali nema naznaka da je došlo do sastanka dvojice ljudi. Radić zapravo nema potrebe tražiti hrvatske građanske partnere na skupštinskim izborima 1923.: u gradu Koprivnici (uostalom, kao i u cijelom izbornom okrugu, HRSS iznimno uvjerljivo pobjeđuje). Jedini građanski oponenti su mu pravaši koji na dva izborna mjesta dobivaju minornih 98 glasova.⁷³

Premda je zasigurno svjestan da su Radić i HRSS iznimno samouvjereni u vlastitu političku snagu te da od zajedničkog istupa s hrvatskom građanskom opozicijom neće biti ništa, Žličar svejedno u vrijeme predizborne kampanje agilno istupa protiv režima. Iznimno bogatu društvenu prisutnost koristi kako bi pozvao na okupljanje svih patriotskih snaga jer u izborima očito vidi sraz između ugroženog hrvatstva i protuhrvatskog jugoslavenstva. Tako, veze između Žličara i hrvatske omladine grada (organizirane u ogranak Hrvatske nacionalne omladine [HANA O]) počinju još od kraja 1922., a produbljuju se tijekom prvih mjeseci 1923. Žličar u *Hrvatskom narodu* objavljuje oglase ogranka HANA O zbog čega ga politički protivnici očekivani počinju napadati. Hrvatski omladinci Koprivnice zato mu javno objavljuju iskrenu zahvalu, ali naziru opasnost te stoga predlažu da prestane u novine uvrštavati njihove »proglase«.⁷⁴ Žličar ih, međutim umiruje, a izgleda da je veza s hrvatskom omladinom grada na njega vrlo motivirajuće djelovala. O odgovoru im tako poručuje: »Sve što činim – činim iz osvjedočenja: ne žacam se niti časak«, najavljuje daljnju potporu te očito uživa u mladenačkom nacionalnom entuzijazmu kojeg osjeća u dodirima s ogranakom HANA O. »Suviše sam mlad, a da se već sada osvrćem na obzire«, zaključuje.⁷⁵ Ipak, bojazni Žličarevih omladinskih prijatelja nisu bile bez utemeljenja. Sredinom veljače 1923. pogoršava mu se zdravstveno stanje (radi se povratku tek ublažene tuberkuloze), završava u bolnici, a dok tamo boravi gradska policija uručuje mu poziv na saslušanje upravo zbog tiskanja oglasa HANA O.⁷⁶

Premda očito bolestan, međutim, ne posustaje. Usred istrage zbog veza s HANA O, okomljuje se na lokalni tjednik *Podravski glasnik*, u kojem je prije znao objavljivati. Tjednik je krajem 1922. došao pod kontrolu gradskih demokrata, što za Žličara znači da je dospio u »jugovinske ruke«. Napad na *Podravski glasnik* važan je tekst jer pokazuje u kojoj je mjeri u političkom smislu evoluirao: dok je krajem 1918. podržao stvaranje zajedničke države sa Srbima i Slovencima kao najboljeg jamca očuvanja hrvatskih teritorija i državnog projekta u kojem će Hrvati doći do istinske slobode, početkom 1923. ističe da Hrvati najprije moraju biti posve slobodni, a tek onda (eventualno) mogu ići na mogućnost zajedničke države, u kojoj im se naravno mora zajamčiti istinska ravnopravnost. Dakle, za Žličara je jugoslavenski državni projekt nakon svega par godina postojanja – zbog protuhrvatskih nasilja režima – duboko

⁷⁰ Rudolf Žličar, »Što misli hrvatski narod o budućim izborima?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 2, 1.

⁷¹ »Domaće vijesti – Izorno gibanje u Koprivnici, sastanak stranke prava«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 4, 3.

⁷² HR-HDA-137, Pokrajinska uprava/Predsjedništvo (PRPU), br. 6-14/2291/1923., Predstojništvo kraljevskog redarstvenog povjereništva za grad Koprivnicu, br. 76, Predmet: Pouzdani sastanak HRSS u Koprivnici od 5. marta 1923.

⁷³ *Statistika izbora narodnih poslanika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca održanih 18 marta 1923. godine*, (ur. Laza M. Kostić), Beograd, 1924., 87.

⁷⁴ »Pismo Hrvatske omladine g. Rudolfu Žličaru«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 8, 3.

⁷⁵ »Rudolf Žličar, »Omladinci!«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 8, 3.

⁷⁶ »Domaće vijesti – jedna čudna pojava«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 9, 2.

(možda čak i nepovratno) kompromitiran. Glasila poput *Podravskog glasnika* ne bi trebala postojati, kako je jasno poručio, jer su dio širih protuhrvatskog smjera jugoslavenske države:

»Kod nas ima konačno da živi samo ono što je Hrvatsko. Mi ne znamo za nikakove Jugoslavije i jugovine. Kome je zaista stalo do napretka našeg naroda neka se posveti njemu. Neka s njim radi za njegovu slobodu, a kad sve to bude postignuto onda ćemo, ako bude potrebno, stvarati Jugoslaviju, u kojoj će Hrvati biti baš takova gospoda i gospodari kao i Srbi i Slovenci. [...] Mi ne poznamo kompromisa. Ili s Hrvatima za Hrvatsku ili s kojekakovim frazama i smicalicama protiv nje.«.⁷⁷

Demokrati su odgovorili Žličaru optužujući ga da je politički licemjer i oportunist. Istaknuli da je njegovo aktualno »veliko Hrvatstvo« obična krinka iza koje se skriva nečasna želja za osobnom koristi. Žličar je, kako su naveli, osoba »trgovačkog karaktera. Razmeće se Hrvatstvom, prikazuje se kao hrabri hrvatski borac, hoće da bude nekakvi narodni mučenik, samo da dobije što više mušterija i osigura si daljnu egzistenciju«, a posebno su naglasili da se i nakon »1. decembra 1919. prikazivao [velikim] Jugoslavenom«.⁷⁸ Žličar je očekivano ostao nepokoleban, a odgovor pokazuje da ga se može svrstati u poveću skupinu Hrvata koji su ostali duboko razočarani prvim godinama jugoslavenske države. »Svi smo mi bili«, istaknuo je, »1918. Jugoslaveni i g. Radić i g. [Mate] Drinković i toliko nas njihovih pristaša. Naše jugoslavenstvo je starije od 1. decembra 1918. Ali jugoslavenstvo prema vani...«.⁷⁹

Žličar u međuvremenu otvoreno koristi svoju poziciju utjecajne gradske ličnosti te proziva i napada demokrate gdje god stigne. Krajem veljače 1923. nalazimo ga na skupštini koprivničkog građanstva nezadovoljnog radom vodstva vatrogasnog društva. Drži glavnu riječ, otvoreno proziva aktualno vodstvo zbog brojnih malverzacija, ali zapravo ih je došao optužiti za izdaju hrvatsva. »Na čelu društva ne mogu i nikada ne smiju biti ljudi«, naglasio je, »koji su pristaše stranke [DS] koja pali i razbija naše hrvatske domove i koja ubija naše sinove.«.⁸⁰ U naumu u konačnici uspijeva u ožujku 1923. kada dolazi do smjene čelnika vatrogasnog društva. Karakteristično, Žličar smjenu prati egzaltiranim rečenicama iz kojih se vidi da se u potpunosti poistovjetio s borbom za hrvatsku ravnopravnost. Za njega je smjena »dokaz da naše gradjanstvo zna što mu je dužnost. Tim više što se ogromna većina složila sa radom hrvatsva.«.⁸¹

Žličar dakle zna mobilizirati hrvatski nastrojeno građanstvo Koprivnice, a hrvatski nastrojena javnost grada u njemu prepoznaje iskrenog hrvatskog patriota. Zato lokalni demokrati u njemu vidu političku metu koju treba na svaki način onesposobiti. Napad na Žličara počeo je zabranom *Hrvatskog naroda*, odnosno broja (iz veljače 1923.) u kojem je otvoreno odbacio protuhrvatsku Jugoslaviju. Žličar je s pravom upozorio da time demokrati pokušavaju uništiti njegovu egzistenciju.⁸²

Potom je Žličar opet otvoreno pokazao da se ne boji demokratskog nasilja. Usred zahuktale predizborne kampanje, domaća je javnost saznala da su vođe DS-a u Koprivnici početkom ožujka 1923. zapucale na hrvatske seljake.⁸³ Ispostavilo se da su pucnji ispaljeni iz kuće lokalne demokratske perjanice M. Radančevića zbog čega je Žličar (zajedno s gradonačelnikom Kraljićem) predvodio prosvjednu deputaciju u Zagrebu.⁸⁴ Ali, ni protivnici nisu mirovali. M. Radančević je 5. ožujka 1923. u Zagreb uputio opsežnu predstavku u kojoj je incident opravdao hrvatskim terorom nad državotvornim (tj. demokratskim) pojedincima u Koprivnici. Prema M. Radančeviću, životi i imovina »državotvornih elemenata« bili su već dulje vrijeme ugroženi, a jedna je od perjanica tog stanja terora navodno bio upravo Žličar. Tako, društvo Hrvatskog sokola (u kojem je Žličar bio istaknuti član i predavač) nije toleriralo prisutnost Srba na javnim manifestacijama poput plesova, organizacija HANAO (koju je Žličar snažno podupirao) priječila je djelovanje režimskog sokolskog društva (primjerice, plakatima na

⁷⁷ Rudolf Žličar, »Domaće vijesti – Podravski glasnik«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 9, 2.

⁷⁸ »Na razmišljanje«, *Podravski glasnik*, 3/1923., br. 8, 1.

⁷⁹ Rudolf Žličar, »Zelenoj gospodi«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 12, 1.

⁸⁰ »Društvene vijesti – Vatrogasno društvo«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 11, 2-3.

⁸¹ »Domaće vijesti – Izvanredna glavna skupština dobrovoljnog vatrogasnog društva«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 13, 3.

⁸² »Domaće vijesti – Progon Hrvatskog naroda«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 10, 2.

⁸³ Bosiljka JANJATOVIĆ, *Politički teror u Hrvatskoj 1918. – 1935.*, Zagreb, 2002., 72.

⁸⁴ »Revolverski hitci na mirne seljake«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 12, 1.

kojima je stajalo: »Vama [Hrvatima] nema na jugo-zabavi mjesta«, tjednik *Hrvatski narod* (gdje je Žličar bio vlasnik i glavni urednik) pisao je »podrugljivo o Jugoslaviji i jugovini«, a razulareni hrvatski omladinci čak su se usudili s kuće M. Radančevića skinuti oglasnu tablu (budući je bio odvjetnik). Zapravo, i M. Radančević i njegov sin Đorđe (također, važan član lokalnog DS-a) bojali su za život pa su bili stalno naoružani. Nadalje, incident s pucnjima na seljake počeo je »harangirajućim« govorem Žličara 4. ožujka 1923. u lokalnom hotelu »Zlatni križ« (koji je M. Radančević, premda navodno u opasnosti, ipak nekako uspio uživo čuti). Kad se vratio kući, međutim, zatekao je mnoštvo seljaka (ili, kako ih je vidio, »fukaru«) kako prosvjeduje, a da bi primirio situaciju Đorđe je bio prisiljen ispaliti četiri hitca (opet, navodno, »u zrak«). Žličar međutim nije na ovome htio stati pa je ujutro odmah počeo »napadaje na građane, koji ne misle kao on, te na samu državu i današnji njezin ustav i sastav«. Koprivnica je, stoga, za M. Radančevića bila gradom u kojem su carevali protudržavni elementi i koga je stoga trebalo detaljno pročitati. »Nema institucije u ovom gradu ni humane ni kulturne ni socijalne«, završio je, »u koju nisu protudržavni elementi uvukli politiku, te nikako ne daju, da se barem medjustranačka i medjusobna snošljivost popravi, već čine prilike sve nesnošljivijima«. ⁸⁵ Na prvom mjestu, može se zaključiti, valjalo bi nekako utišati Žličara budući je bio istinski *spritus movens* hrvatske građanske opozicije Koprivnice.

Pogrdni termin za hrvatske seljačke prosvjednike koristi i šef policije u gradu Ivan vitez Troyer: tu je »fukaru«, kako navodi u izvještaju o incidentu, nadahnuo Radićev govor (održan 4. ožujka 1923.). U skladu s ovako očito prorežimskim stavom, izgređnik (Đ. Radančević) je za počinjenje opasnog kriminalnog čina kažnjen vrlo blago (14 dana zatvora i 250 dinara globe). ⁸⁶ Predvidivo, grad je postao mjestom bezbrojnih glasina što je naravno dodatno narušavalo već ionako napeto ozračje. Žličar se javno požalio da mu demokrati pokušavaju uništiti egzistenciju »raznim lažima i podvaljivanjem«. ⁸⁷

Premda mu protivnici otvoreno prijete – pa termin »antidržavni element« u vremenu otvorenog terora režima i ponekog čina kontraterora opozicije sadržava životnu prijetnju – Žličar otvara novu bojišnicu u ratu s režimom. Krajem ožujka i tijekom cijelog travnja 1923. počinje otvoreno prozivati spomenutog Troyera. Šef gradske policije smeta mu jer se ponaša nezakonito (zbog uvrede kralja u zatvoru drži čak 34 dana trgovačkog pomoćnika iz Mostara Ivana Lipovščaka, a nedopustivo je blag prema »jugo-fašistima« poput Đ. Radančevića), jer se protiv kritike bori administrativnim nasiljem (pa navodno protiv Žličara podiže nekoliko prijava financijskim vlastima u Bjelovaru), jer je neizdrživo nadmen (otvoreno se izruguje Troyerovoj tituli viteza: »Svatko tko ga pogleda, morah odmah da osjeti da je to vitez. Poput pauna se koči. Imponira praznim tikvama.«) i, najvažnije, jer se prodao protuhrvatskim snagama: »Izgubi glavu, kad opazi zastavu crven bijelo plavu. Diže žandarmeriju i bježi na stanicu, jer je za njega grozno, da u Hrvatskoj, na hrvatskoj zgradi, može visjeti hrvatska zastava.«. Svaka je prozivka praćena zajedljivim uvodom pa Troyera naziva »čovjekom bez [političkog i nacionalnog] kompasa«, a tekstove oprema senzacionalističkim kontekstom (najava novog nastavka glasi: »Tko je Ivan Troyer?! Novi šlager! U idućem broju!«). ⁸⁸ Očito, Troyera je vodio interes očuvanja pozicije, a Žličar je u šefu gradske policije našao idealnog predstavnika odnarođenih elemenata koji su služili protuhrvatskom režimu.

Žličarevim aktivnostima kao da nema kraja. Usred svega ovoga sudjeluje i u kampanji za izbor polovice gradskih zastupnika (12), pri čemu uporno radi za kandidaturu liste »Udruženih Hrvata« (koja uključuje i HRSS). Sada je, uz uzavrelu političku situaciju naslijeđenu iz vremena skupštinskih izbora, Koprivnica ponovo zaokupljena politikom koja se temelji na najvišem stupnju strasti. Demokrati, međutim, uspijevaju krajem travnja 1924. izbjeći predvidivi poraz upravnom makinacijom (odgađanje izbora), a Žličar je opet uspio zasjeniti druge snažnim javnim nastupima. Teži apsolutnoj pobjedi »uje-

⁸⁵ HR-HDA-137, PRPU, br. 6-14/2681/1923., Miloš Radančević: Pismo od 5. ožujka 1923.

⁸⁶ HR-HDA-137, PRPU, br. 6-14/2681/1923., Kraljevsko redarstveno povjereništvo za grad Koprivnicu, Br. 303/1923., Predmet: Gjuro (sic!, Đorđe) Radančević pucanje iz samokresa od 5. marta 1923.

⁸⁷ »Domaće vijesti – Kakvim se sve metodama služe popovci«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 12, 2.

⁸⁸ Rudolf Žličar, »Tko je Ivan Troyer?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 2-3.; Rudolf Žličar, »Tko je Ivan Troyer?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 18, 1-2.; Rudolf Žličar, »Tko je Ivan Troyer?«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 19, 2.

dinjenih građana Hrvata« i stoga predizbornu kampanju vodi pod motom koji glasi: »u hrvatskoj Koprivnici imaju da vode riječ i upravu grada samo Hrvati«. Žličar hrvatsku listu u gradu vidi dijelom ukupne borbe Hrvata za ravnopravnošću. Sam, pak, ne želi kandidirati pa zahvaljujući odgodi izbora ostaje na mjestu podnačelnika Koprivnice.⁸⁹

U kasno proljeće 1923. politička napetost u Koprivnici mogla se stoga gotovo opipati. Slučajan susret političkih protivnika na ulici zato nije morao završiti samo prešućenim pozdravom ili prijekim pogledom, nego nečime daleko gorim. Upravo tako se dogodilo u kasnijim večernjim satima 5. svibnja 1923. Prema Žličarevoj verziji, zatekao se ispred »knjižare« u razgovoru s dvojicom poznanika kada ga je iznenada fizički napao demokrat (i, navodno, »orjunaš«) Božo Vojnović. Počeo se braniti, ali baš u trenutku kad je izgledalo da će Vojnović izvući deblji kraj, na njega odnekud navaljuje »batinom« Đ. Radančević: Žličar se nekako pridiže, a napadači se daju u bijeg. Dan poslije (6. svibnja 2023.) Žličar se u kasnijim večernjim satima našao u šetnji gradom, ali opet susreće Đ. Radančevića. Pokušava ga razoružati i udara po ruci, Đ. Radančević uspijeva zapucati dva puta, Žličar izbjegava oba pucnja pa onda još jedan: u tom se trenutku, međutim, spotiče, kada stiže i četvrti hitac koji ga pogađa u nožni zglob. Vijest o napadu na Žličara se brzo širi gradom, ubrzo prerasta u glasinu da je ubijen, građani spontano dolaze pred bolnicu te potom počinju razbijati prozore kuće lokalnih demokrata, a moguće i da prijete linčom atentatora. Tada intervenira policija, uhićuje dvadesetak članova Hrvatskog sokola i odvodi ih u zatvor.⁹⁰ Žličar je smješten u gradsku bolnicu, predviđa se da će tamo ostati oko mjesec dana, a policija uhićuje Đ. Radančevića.⁹¹ Tijekom oporavka posjećuju ga brojne delegacije iz grada i okolice.⁹² Početkom srpnja 1923. izabran je za predsjednika »gradske invalidske podružnice« što upućuje da je pucanj uzrokovao trajnu ozljedu zgloba.⁹³

Nema sumnje da je Žličar bio žrtva pokušaja fizičkog uklanjanja političkog protivnika, dakle, politički motiviranog atentata. Lokalne demokratske perjanice, među njima i Đ. Radančević, očito su neometano naoružani mogli hodati gradom, a u takvim situacijama nije mnogo nedostajalo da se od prijeteceg mahanja oružjem prijede na njegovu (potencijalno smrtonosnu) uporabu. Žličar je lokalnim demokratima bio prva politička meta i stoga bi pravog krivca za napad trebalo tražiti u gradskoj policiji. Troyer očito nije namjeravao spriječiti revolveraško ponašanje koprivničkih demokrata, a što je vjerojatno bila posljedica neprijateljstva koje je gajio prema Žličaru. Svega par dana prije napada Žličar je naime svjedočio u istrazi koju su županijske vlasti povele protiv Troyera. Istraga je pokrenuta nakon što je Žličar objavio seriju tekstova o Troyeru.⁹⁴

Mnogo toga upućuje da je napad na Žličara u potpunosti inicijativa njegovih lokalnih neprijatelja. Dok se oporavlja u bolnici, prosvjetne vlasti u Zagrebu vrše istragu o slučaju njegova odlaska iz škole. Naime, osvjetoljubivi Pribičević tvrdi da su radikali (na vlasti nakon skupštinskih izbora 1923.) »sredili« da se i Žličar vrati u školu (nakon što je sredinom ožujka Marija premještena nazad u Koprivnicu).⁹⁵ Istraga pokazuje da su glasine o Žličarevu povratku lažne, a »otkriva« se i da je u listopadu 1922. premještaj dobio »po nalogu«, odnosno intervencijom samog Pribičevića.⁹⁶ M. Radančević i drugi lokalni demokrati bili su jedini istinski korisnici širenja glasina o Žličaru.

Zasigurno pomalo uplašen, Žličar nakon povratka iz bolnice (početkom lipnja 1923.) samo privremeno smanjuje političke aktivnosti. Ne, međutim, do kraja: kad u prvoj polovici lipnja napušta mjesto

⁸⁹ Rudolf Žličar, »Pred gradske izbore«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 16, 1; »Domaće vijesti – Pouzdani sastanak građana Hrvata u Koprivnici«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 3; »Domaće vijesti – Velika izborna skupština«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 2-3.; »Gradski izbori«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 18, 2.

⁹⁰ »Orjunaški napadaji i krvoproliće u Koprivnici«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 21, 1.

⁹¹ »Domaće vijesti«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 21, 3.

⁹² »Užasan zločin Orjunaca u Koprivnici«, *Nezavisnost*, 17/1923., br. 21, 2.

⁹³ »Domaće vijesti – Skupština invalidske podružnice u Koprivnici«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 29, 2-3.

⁹⁴ »Domaće vijesti – Istraga protiv Viteza Troyera«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 21, 3.

⁹⁵ »Domaće vijesti – Premještenje«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 17, 3.

⁹⁶ HR-HDA-137, PRPU, Prezidencijalni spisi, br. 114/1923., Predmet: Rudolf Žličar, učitelj Koprivnica – Vrbje, izvještaj Ministru prosvjete od 23. marta 1923.

gradskog podnačelnika jednom zastupniku demokrata više da su »krvavi neprijatelji hrvatskog naroda«, a kada početkom druge polovice lipnja govori na skupštini sokolske župe »Preradović« stanovitom Kušelu poručuje »da je njegova žrtva malenkost u borbi za hrvatske ideale pa da nema ni jugoslavenstva ni sveslavenstva dok pojedini narod [Hrvati] ne bude posve slobodan i dok jedni [Srbi] žele da gnjave i vode hegemoniju nad rođenim bratom«. ⁹⁷ Nastavlja i nesmiljeno prozivati M. Radančevića, koga očito smatra stvarnim inicijatorom atentata. Kada ovaj u rujnu 1923. izgubi parnicu (praćenu gubitkom kuće), Žličar se otvoreno veseli porazu demokratskog prvaka i piše: »Sve šamar za šamarom, a tako će to ako Bog dade i dalje«. ⁹⁸ Mora, međutim, biti iznimno oprezan: Đ. Radančević je već 12. svibnja 1923. pušten na slobodu, nakon izlaska iz bolnice Troyer je protiv njega podnio tužbu (jer je navodno »haranguirao« prilikom Radićeva boravka u gradu), a kad posjećuje Golu (početkom kolovoza 1923.) ulazi u manji fizički sukob sa šefom žandarmerijske stanice, stanovitim Narančićem. ⁹⁹ Prema Žličaru, demokrati pokušavaju utjecati na podizanje optužnice protiv Đ. Radančevića tako da šire glasine da je u vrijeme školske dobi imao stanovitih intelektualnih poteškoća. ¹⁰⁰ Kad je riječ o gradskoj politici, Žličar podržava HZ-ov projekt »Neodvisnog građanstva«: grupa se bori protiv »strančarenja i ličnih interesa« u gradskim poslovima (dakle, protiv HSS-ova šefa Kraljića), ali naglašava prevlast »rimokatoličke vjere u gradskim poslovima«, što se može tumačiti pokušajem da se starokatoličko građanstvo učini prihvatljivijim. ¹⁰¹

Pogreška bi bila zaključiti da su nakon pucnjeva na Žličara demokrati odustali od najradikalnijih metoda obračuna. Nakon samo manjeg zatišja, sve je ponovno eskaliralo početkom 1924. Dana 8. siječnja Žličar se nekako našao na ulici (ispred »knjižare«), kada ga je spazio sam M. Radančević i uputio nekoliko pucnjeva: prema Žličaru, u njegovu smjeru. ¹⁰² M. Radančević je optužbu negirao, ali njegovo objašnjenje doista ne zvuči uvjerljivo: navodno nije pucao u smjeru Žličara, nego u zrak, a jer je slavio božićne blagdane. Klimavost obrane potvrđuje i sljedeća rečenica koju je naveo u ispravku: »doista ću pucati u čelo onome, tko se usudi da me napadne«. ¹⁰³ Kako ga je urednik *Hrvatskog naroda* »napadao« već dulje vrijeme, bilo je jasno da je M. Radančević (vjerojatno) 8. siječnja u smjeru Žličara uputio pucnje upozorenja, ali i da je bio spreman na ubojstvo.

Žličar neposredno nakon novog napada nije mirovao: javnosti je objasnio, najprije, da mu je M. Radančević najprije (istog dana kad je došlo do pucnjeva, ali neposredno prije) u brijlačnici Josipa Hercega prijetio (Đorđe je Žličaru pucao u nogu, ali on će »u glavu«), a potom, da je 14. siječnja upao u njegovu »knjižaru«, a u društvu skupine »batinaša«. Žličar je imao sreće jer se u tom trenutku nije nalazio u »knjižari«. ¹⁰⁴ Ponašanje gradske policije ponovno nije Žličaru ulijevalo previše nade u pravedan pristup: prije upada je *Hrvatski narod* ponovno zaplijenjen, a nakon upada objavila je oglas u kojem je upozorila M. Radančevića da će »poduzeti sve da osiguraju ustavom zajamčenu slobodu štampe i osobnu sigurnost«. ¹⁰⁵

Izgleda da je nakon novog incidenta u gradu ipak nastupilo omanje zatišje. Kad je riječ o Žličaru, nastupilo je iznimno tragično razdoblje njegova života. Najprije u travnju 1924. obitelji umire drugo dijete, sin Tugomir. ¹⁰⁶ Žličar je očito iznimno iscrpljen, pred ljeto vraća se tuberkuloza, odlazi »teško bolestan« na liječenje u Mojstranu (Slovenija), a uredništvo *Hrvatskog naroda* preuzima »redakcijski

⁹⁷ HR-DAVŽ-648, GZK, Zapisnik izvanredne sjednice gradskog zastupstva od 13. lipnja 1923.; »Pokrajinske vijesti – Sjednica hrvatske sokolske župe Preradović«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 28, 3.

⁹⁸ [Rudolf Žličar], »Dr. Miloš Radančević izgubio kuću«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 39, 1.

⁹⁹ »Atentator Gjorgje Radančević na slobodi!«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 22, 1; »Domaće vijesti – Opet jedno nasilje i progon našeg urednika«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 29, 2-3.; »Domaće vijesti – Pretres (premetačina) našega urednika«, *Hrvatski narod*, 1/1922-1923., br. 35, 2-3.

¹⁰⁰ Rudolf Žličar, »Priposlano«, *Nezavisnost*, 17/1923., br. 29, 4.

¹⁰¹ Usp. proglas »Deklaracija grupe Neodvisni građani« u Vladimir ŠADEK, *Političke stranke u Podravini 1918.-1941.*, Samobor, 2009., 66.

¹⁰² »Koprivnica u znaku novih krvoprolića«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 3, 1.

¹⁰³ Miloš Radančević, »Ispravak«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 1-2.

¹⁰⁴ Rudolf Žličar, »Podnesak našega urednika«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 2.

¹⁰⁵ »Zaplijena Hrvatskog naroda«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 1.; »Odluka«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 4, 3.

¹⁰⁶ »Domaće vijesti - † Tugomir Žličar«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 17, 3-4.

odbor«. Žličar je izgleda bio spreman dovesti vlastiti život u pitanje jer se na liječenje odlučio tek nakon velikog pritiska prijatelja i liječnika.¹⁰⁷ Ubrzo tjednik prestaje izlaziti, a njegova »Hrvatska knjižara« preuzima »rasprodaju i kolportažu« novog (i kratkotrajnog) propravaškog glasila Koprivnice (nazvano je *Koprivnički Hrvat*).¹⁰⁸ Ujesen 1924. malo povraća snagu, ali ne dovoljno da bi u listopadu prisustvovao godišnjoj skupštini hrvatskih učitelja (zato se čita njegov »pozdravni brzogovor«), no u studenom ipak dolazi na čajanku Hrvatskog sokola, gdje nekako ipak uspijeva održati nadahnut govor. Je li i dalje ostao na mjestu tajnika društva ostaje nepoznato.¹⁰⁹ Trebalo je na ovome stati, ali obitelj krajem godine pogađa najveća tragedija. Žličarevima umire i treće dijete, sin Milivoj, dijete u tek petoj godini života.¹¹⁰ Tragedija je vjerojatno nagnala žalosnog oca da kasnije napiše kazališni komad »San maloga Milivoja«.¹¹¹

RADIĆEV KOMESAR: 1925. – 1926.

Izostanak izvora priječi precizniji uvid u Žličarevo djelovanje tijekom većeg dijela 1925. Nema, međutim, sumnje da mu je zadovoljstvo donijela osuđujuća presuda protiv Đ. Radančevića. Nakon što je uspio prolongirati suđenje zbog odlaska u vojsku, nesuđeni atentator je ipak u sudnicu Sudbenog stola u Bjelovaru doveden u svibnju. Pokušao se obraniti iskazima nekoliko svjedoka obrane, ali bez uspjeha: osuđen je na tri mjeseca zatvora i 20.000 dinara globe. Suđenje je Žličaru donijelo još jednu potvrdu činjenice da je atentat bio u prvom redu politički motiviran: jedan je svjedok obrane bio njegov (jugoslavenski) učiteljski sudrug demokrat i kotarski školski nadzornik Ante Blašković.¹¹²

Može se ipak pretpostaviti da je uspio povratiti ponešto snage jer je u kolovozu (najbolja pretpostavka je ili na zajedničkoj građanskoj listi Hrvatskog bloka ili vjerojatnije na listi HZ-a)¹¹³ izabran u gradsko zastupstvo, a u studenom iste godine ponovno i na dužnost podnačelnika. Međutim, zdravstvene poteškoće ga sve više pogađaju pa je krajem studenog opet privremeno nedostupan.¹¹⁴

Stoga nisu poznati Žličarevi stavovi u godini velike promjene političkog smjera Stjepana Radića. Ako je suditi temeljem ne osobito bliske suradnje s (ponovno izabranim) načelnikom (sada samo Hrvatske seljačke stranke – HSS) Kraljićem u gradskom poglavarstvu¹¹⁵ onda bi (opet) najbolja pretpostavka bila da je odlučio slijediti Radićeve političke mijene (priznanje Vidovdanskog ustava i monarhije), ali zasigurno ne s osobitim oduševljenjem. Ako je suditi prema događanjima u učiteljskim krugovima tijekom istog razdoblja onda bi trebalo zaključiti da Žličar nastavlja održavati snažan proturežimski smjer kada državom upravljaju radikali i Pribičević (sada na čelu Samostalne demokratske stranke – SDS), a od proljeća 1925. priklanja se smjeru političkog realizma (kada državom upravljaju radikali i Radićev HSS).

I kada je u potpunosti uronjen u politički život grada (1923.-1924.), odnosno kada ne radi u školi, Žličar je član (od 1923.) »Hrvatskog učiteljskog društva za grad i kotar Koprivnicu«. Društvo vodi njegov stari učiteljski sudrug M. Sudeta, a i dalje je snažno protiv nasilnog ujedinjenja kakovog želi UJU. Početkom 1925., međutim, ministar prosvjete Pribičević zabranjuje učiteljima da budu članovi »separatističkog« SHUD-a, kao i njegovih lokalnih podružnica, a hrvatski učitelji Koprivnice i okolice

¹⁰⁷ »Domaće vijesti – Glavni urednik i vlasnik«, *Hrvatski narod*, 2/1924., br. 29, 2-3.

¹⁰⁸ »Iz Koprivnice i okolice – G. Žličar (Hrvatska knjižara)«, *Koprivnički Hrvat*, Koprivnica, 1/1924., br. 1, 2.

¹⁰⁹ »Društvene vijesti – Sastanak hrvatskih učitelja«, *Koprivnički Hrvat*, 1/1924., br. 1, 2-3.; »Društvene vijesti – Čajanka Hrvatskog sokola«, *Koprivnički Hrvat*, 1/1924., br. 6, 2-3.

¹¹⁰ »Domaće vijesti – Umrlci«, *Koprivničke novine*, Koprivnica, 1/1924., 10, 2-3.

¹¹¹ Mato Sudeta, »Naši pokojnici«, *Svijet*, Zagreb, 1/1926., br. 2, 35.

¹¹² »Finale orjunaškog napadaja u Koprivnici pred sudbenim stolom u Bjelovaru«, *Hrvat*, Zagreb, 8/1925., br. 1577, 2.

¹¹³ U veljači 1926. u gradskom poglavarstvu Koprivnice zamijenio ga je Nikola Štetinec, naveden kao »sljedeći« s liste HZ-a. (»Male vijesti – Nastupio službu«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 7, 2-3.)

¹¹⁴ »Domaće vijesti – Sjednica gradskog zastupstva«, *Koprivničke novine*, 2/1925, br. 7, 2.

¹¹⁵ »Izvanredna sjednica gradskog zastupstva«, *Koprivničke novine*, 2/1925., br. 6, 2.

odlučuje se na prosvjed koji se održava u Žličarevu stanu.¹¹⁶ Administrativno nasilje, kako se čini, izdvaja iz društva skupinu oportunističkih i uplašanih pa se u Koprivnici osniva ogranak UJU, a naziva se »Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo za Koprivnicu i okolice«. Podjela među učiteljima ubrzo se pretvara u još jedan politički rat u gradu i okolici, pri čemu M. Sudeta jugoslavenske naziva »anacionalnim i protuhrvatskim elementima«, dok protivnici hrvatskima uzvraćaju da su »protudržavni i separatistički elementi«.¹¹⁷ U vrijeme Pribičevićeva udara čini se da su svi izgledi na pobjedu na strani UJU, ali ulazak HSS-a donosi drugačiju sliku. U prosincu 1925. održava se glavna skupština hrvatskih učitelja, a predsjednik društva M. Sudeta šalje pozdravne brzojave kralju Aleksandru (uzvraćeno je zahvalnicom) i novom ministru prosvjete Radiću. Žličar u društvu dolazi do položaja počasnog predsjednika, a na njegov prijedlog mijenja se statut pa članovima može postati »svaki učitelj, profesor i vjeroučitelj, neovisno o tome bio u službi ili ne«. Od 59 učitelja u gradu i kotaru uz M. Sudetu i Žličara su 32 pa se može zaključiti da je većina ipak protiv koncepta centraliziranog jugoslavenskog učiteljstva kakvog zastupa UJU.¹¹⁸

Mjesto počasnog predsjednika predstavljalo je primjerenu nagradu za Žličara kojega je izgleda i stari poznanik te novi ministar prosvjete Radić odlučio nagraditi. Naime, početkom 1926. imenovan je na mjesto kotarskog školskog nadzornika i dodijeljen »na službu« prosvjetnom odjeljenju Zagrebačke oblasti.¹¹⁹ Početkom veljače 1926. preselio je u Zagreb i počeo raditi na novoj dužnosti.¹²⁰ Nekoliko dana kasnije, u koprivničkoj restauraciji »K caru« oko stotinjak osoba priredilo mu je oproštajnu večeru, a Žličar se zahvalio govorom u kojem je posebno naglasio da trenutak smatra »priznanjem građanstva za njegov rad«. Ipak, malu je žaoku sačuvao za Kraljića i njegove seljake: u jednom trenutku govora zajedljivo je primijetio da su kod oproštaja zastupljeni »gotovo svi slojevi«.¹²¹ U krugu prijatelja smatralo se da Radićev čin predstavlja u prvom redu stanovitu »moralnu zadovoljštinu« za Žličara.¹²²

Mjesto kotarskog školskog nadzornika značilo je da Žličar ima ovlast predlaganja premještanja ili umirovljenja učitelja pa su za članove UJU nastupila teška vremena. Tako se i dogodilo, a premda je na dužnost nadzornika nastupio kad je dobar dio jugoslavenskih učitelja u kotaru već bio premješten ili umirovljen nije teško zamisliti da je takve postupke ili predložio ili u najmanju ruku odobravao. Tako su već do kraj 1925. premješteni kotarski školski nadzornik (i glavni svjedok obrane u procesu Đ. Radančeviću) Ante Blašković (na mjesto učitelja u Peteranec), njegova supruga Pavica (također na mjesto učiteljice u Peteranec), učitelj Ignac Barčanec (najprije u Peteranec, a zatim u Drežnički Grabovac), učiteljica Justina Vimer (u Nove Poljane), ravnajući učitelj Josip Dončević (u Malu Mučnu), upravitelj škole Josip Žagar (na mjesto učitelja u Virjansku Drenovicu), a umirovljen ravnajući učitelj Milan Latković. Radić je sve učitelje članove UJU-u iz pučke (osnovne) škole u Koprivnici premjestio ili umirovio (P. Blašković, Barčanec i Latković). U nekim je slučajevima Radić poništio politički motivirano kadrovanje u prosvjeti koje je počinio Pribičević tijekom 1925. (A. Blašković i Barčanec), a u nekima je izravno napao učitelje koji su u mjestima iz kojih su premješteni službovali od 1919. (P. Blašković, Dončević, Žagar i Vimer). U UJU su za pokretanje progona optužili Žličara i M. Sudetu, u čemu je moralo biti dosta istine. Vjerojatnije je M. Sudeta ipak više zaslužan za premještanje jugoslavenskih učitelja: u jednom se ogorčenom pismu UJU-ovog ogranka iz Koprivnice naziva »mozgom« (a time naravno i cijele operacije progona) pučke škole u Koprivnici.¹²³ Progona su oslabili mrežu UJU u

¹¹⁶ »Hrvatsko učiteljstvo pod Obznanom«, *Hrvatski učitelj*, 4/1924., br. 10-12, 236-237.; »Hrvatsko učiteljsko društvo za grad i kotar Koprivnicu«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 5-8, 41.

¹¹⁷ HŠM, SHUD, Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo za Koprivnicu i okolice, br. 4/1924., Pismo od 24. maja 1924.

¹¹⁸ HŠM, SHUD, Hrvatsko učiteljsko društvo za grad i kotar Koprivnicu, Izvještaj o glavnoj godišnjoj skupštini od 10. prosinca 1925.; »Skupština učiteljskog društva«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 1, 1.

¹¹⁹ »Male vijesti – Imenovanje«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 6, 2-3.

¹²⁰ »Male vijesti – Nastupio službu«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 7, 2-3.

¹²¹ »Male vijesti – Oprosnja večer«, *Koprivničke novine*, 3/1926., br. 8, 2.

¹²² [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 91.

¹²³ AJ, UJU, Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo u Koprivnici, Pismo od 15. marta 1926.

gradu i kotaru (što je naravno i bio cilj Radića), pa je društvo do sredine 1926. izgubilo 11 članova.¹²⁴ U svakom slučaju, i za Žličara i za M. Sudetu jugoslavenski su učitelji simbolizirali jugoslavenskog neprijatelja koji im je prije nanio tolika zla.

Za razliku od M. Sudete, učitelji članovi UJU-a u Žličaru su, više nego kakvog progonitelja »nacionalnih radnika«, vidjeli najvećeg dobitnika Radićeve politizacije prosvjetnog sustava. Josip Žagar, tajnik društva i učitelj koji je smijenjen s mjesta upravitelja škole u Torčecu, tako ga u prosvjetnom pismu upućenom u Beograd u prvoj polovici veljače 1926. naziva »ovdašnjim kramarom [čovjekom koji misli samo na svoje vlastite probitke]« koji je usto potpuno nesposoban za novu dužnost: »Za sreskog školskog nadzornika«, napisao je, »stekao je [Žličar] kvalifikaciju kada je 1921. na prijemnom ispitu za višu pedagošku školu svečano ljiosnuo [spektakularno pao]«. ¹²⁵ Žagar je ispravno zaključio da Radić – istovremeno – progona Hrvate članove UJU-a i nagrađuje njihove najveće protivnike poput Žličara.¹²⁶

U jednom su posmrtnom tekstu posljednji Žličarevi mjeseci ovako opisani: »Oživotvorenjem politike sporazuma [koalicije HSS-a i radikala]«, navedeno je, »sinulo je sunce i pred njegova vrata, no nije ga dugo grijalo«. ¹²⁷ Doista, nije uspio ni upoznati novi posao, kad ga je pogodio novi napad tuberkuloze: nakon svega par dana »u kancelariji« (već u siječnju 1926.) otišao je na dulje liječenje. U Koprivnicu se vratio »u beznadnom stanju i legao je u krevet«, a preminuo je 13. lipnja 1926. u kasnim večernjim satima. U trenutku smrti imao je svega 31 godinu, a sahranjen je dva dana kasnije (dakle, 15. lipnja, ili istog dana kada je 1895. rođen). ¹²⁸ Ispratilo ga je nekoliko tisuća sugrađana, a dirljive govore održali su M. Sudeta, (iz mirovine vraćeni) kotarski školski nadzornik Lovro Dolenc, starješina Hrvatskog sokola Šemper, starokatolički svećenik Ante Donković, u ime pjevačkog društva Dušan Ožegović i predsjednik gradskog HSS-a Tomo Čiković. ¹²⁹ Žličar je do kraja ostao starokatolik, a iz tih je krugova ispraćen epitetom »prvog borca« za reformu u Koprivnici. ¹³⁰

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Govoreći na pokopu svog »druga i prijatelja« Žličara (od milja ga zove »Rudić«), M. Sudeta je istaknuo i sljedeće:

»Mlad, temperamentan, agiln i poletan – bio si uvijek u prvim redovima, spreman na borbu i rad za svaku dobru i plemenitu stvar. Takav si bio kao đak, a takav si ostao do konca svog života. Što si Ti bio Koprivnici – hrvatskoj Koprivnici – osjetit će se naskoro. [...] Druže i prijatelju moj! Nisam znao nikad – nisam mislio da ću na današnji dan mjesto čestitke k Tvom rođendanu, morati da čitam nadgrobni govor, i da će Te danas primiti u sebe hladno krilo majke zemlje Hrvatske, koju si toliko ljubio i volio, da Te je ljubav prema njoj prerano spremila u grob!«. ¹³¹

Citirane riječi nesumnjivo svjedoče o dubokoj tuzi M. Sudete za umrlim prijateljem. Upućuju, međutim, i na još nekoliko važnih pojedinosti. Tako, hrvatska se Koprivnica zapravo nije na primjeran način odužila svom važnom građaninu, a njegovo djelovanje nije privuklo niti zasluženu pažnju hrvatske historiografije. Kada se i primijeti, uglavnom se notira da je bio žrtva politički motiviranog atentata, a uvijek je u prevelikoj sjeni (razumljivog) istraživačkog fokusa na dominantne pristaše Stjepana Radića.

Kad je riječ o političkom pokušaju pretvaranja Žličara u simbol, u tom su smjeru krenuli ustaški režim i Nezavisna Država Hrvatska. U prvim mjesecima ustaške države vršena je potraga za stradalim

¹²⁴ »Izvjestaj tajnikov«, *Jedinstvo*, Zagreb, 5/1926., br. 9-14, 67.

¹²⁵ AJ, UJU, Jugoslavensko učiteljsko društvo Bratstvo u Koprivnici, br. 1/1926., Pismo od 12. veljače 1926.

¹²⁶ »Kretanje učitelja«, *Narodna prosveta*, Beograd, 8/1926., br. 13, 4.

¹²⁷ [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 91.

¹²⁸ HŠM, SHUD, Hrvatsko učiteljsko društvo za grad i kotar Koprivnicu, Obavijest od 14. lipnja 1926.

¹²⁹ »Smrt istaknutog Hrvatskog (sic!) borca i kulturnog radnika«, *Virovitički hrvatski glasnik*, Virovitica, 13/1926., br. 13, 1.

¹³⁰ »Počinuše u miru! Rudolf Žličar«, *Starokatolik*, Zagreb, 2/1926., br. 6, 8.

¹³¹ [Mato Sudeta], »Rudolf Žličar«, *Hrvatski učiteljski dom*, 1/1927., br. 9-12, 92-93.

Hrvatima međuratnog razdoblja pa je u tim redovima završio i on. U tekstu iz lipnja 1941. navedeno je da je »pučki učitelj« Žličar »teško ranjen na ulici u Koprivnici po članu Orjune [Đorđu] Radančeviću, te je uslijed zadobivenih rana i umro«. ¹³² Prvi je navod nesumnjivo točan, a drugi ipak pripada političkom prigodničarstvu.

Prva važna osobina Žličara koju treba istaknuti jest njegova iznimna sveprisutnost u društvenom životu Koprivnice tijekom prve polovice dvadesetih godina prošlog stoljeća. On je nesumnjivo jedan od prvih građana grada te ga nalazimo gotovo u svim zamislivim poljima javnog djelovanja, tj. u prosvjeti, kulturi, religiji, publicistici, medijskom svijetu i politici. Da nije imao teških zdravstvenih poteškoća zasigurno bi trag ostavio i u sportu.

Nadalje, pripada hrvatskom, nacionalno osviještenom i liberalnom građanstvu Koprivnice. To znači da sebe vidi kao pripadnika naprednog društvenog sloja, tj. javnog radnika (učitelja i činovnika) koji u jugoslavenskoj državi 1918. (u prvo vrijeme) vidi nužan iskorak za Hrvatsku i Hrvate (očuvanje cjelovitosti hrvatskih zemalja), a u starokatolicizmu jednako nužnu modernizacijsku reformu katoličanstva. Društveni sloj kojemu pripada, međutim, čini manjinu u gradu i okolici te je u sjeni daleko brojnijeg hrvatskog seljaštva. Očito teško prihvaća stalešku isključivost seljaštva koje opet u njemu vidi ne previše poželjnog pripadnika »nadmene gospode«. Moguće da je Žličar – promatrajući iz blizine oportune političke i društvene mijene »prvog seljaka« Koprivnice, tj. gradonačelnika Kraljića – pojačao kritičnost prema seljaštvu, u čijim redovima, u svakom slučaju, nije vidio previše obrazovanosti.

Nakon što su ga demokrati *de facto* istjerali iz prosvjete, Žličareva »Hrvatska knjižara« krajem 1922. postaje središte hrvatskog građanskog otpora nasilnom nametanju asimilacijskog jugoslavenstva. U pravom moru nasilja nad proturežimskim akterima, kakvo tada obilježava brojne hrvatske gradske sredine, posebnost Koprivnice sastoji se u tome da je prva žrtva demokrata u gradu jedan hrvatski građanski intelektualac krhkog zdravstvenog stanja i bez iole važnije masovnije podrške. Na njega nasilnici iz obitelji Radančević pucaju čak dva puta (jednom ga teže ranjavaju), a čine mu i mnoge druge nevolje. Žličara ipak iznimno cijene hrvatsko građanstvo i hrvatska omladina grada pa ga podupiru.

Nakon Radićeva političkog preokreta 1925. pred Žličarem se otvara prozor novih mogućnosti. Vođa HSS-a, naime, treba provjerene kadrove za predstojeću čistku prosvjetnog sustava (ili, poništavanje politički motiviranog kadroviranja koje su prije počinili demokrati i samostalni demokrati) pa ga imenuje na mjesto kotarskog školskog nadzornika te premješta u Zagreb. Ipak, čin Radićeve milosti dolazi prekasno. Žličar je bolestan i iscrpljen pa svega nekoliko mjeseci nakon nastupa na novu dužnost umire.

SUMMARY

In the paper, the author writes about the life and work of one of the most famous residents of Koprivnica in the twenties of the 20th century: teacher, civil liberal, old Catholic, writer, Croatian patriot and victim of the political assassination of Rudolf Žličar. The reader is particularly referred to the exceptional social presence of Žličar in the life of the city, the difficulties of civic affirmation in the majority peasant environment and the policy of violence to which he was exposed after opposing unitary Yugoslavia.

¹³² »Mučenici za slobodu Hrvatske«, *Nezavisna Država Hrvatska*, Zagreb, 1/1941., br. 7, 5-6.